

ajakiri

XXIX

- 1 Ülikool ja meie
- 2 Parem vähe, aga head / Lugeja veerg
- 3 Jubeli-Jut Lauulo-Lechhega / Toim. veerg
- 4 Tartu tudeng 1802-1862 / Mart Laanemäe
- 12 Minno Tudendi-riided / Kr. J. Peterson
- 19 Laulja / Kristian Jaak Peterson
- 26 Tartu linna plaan (1925)
- 35 Tarto Alma Materile / Fr. Kreutzwald
- 41 Tartu ülikoolist 1860-1914 / Toivo Raun
- 45 Tartu tudengeist tänapäeval / Arvo Posti
- 48 Üchs Luggo / Raimundus Caraparensis
- 51 Avaldus / Jevgeeni Steinberg

Toimetus ja talitus:

A J A K I R I

2661 Kingston Rd.
SCARBOROUGH, Ont.
M1M 1M3 CANADA

Aastatel 1982 ja
1983 ilmub kokku
kuus numbrit.

Nr. 3 (39)

toimetanud:

Vello Salo (tegevtoime-
taja, tel. 416-265-2458)

Vello Soots
Henno Sillaste
Heino Jõe
Käbi Lokk
Lembitu Ristsoo

Erik Miller (kujundus)
Tõnu Mägi (talitus)

6 numbrit:
\$ 13 (Kanada)
\$ 12 (USA)

Esindus Skandinaavias:

Enno Klaar

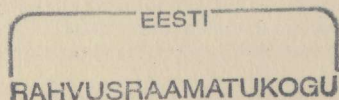
Älvkarleövägen 12
S - 115 43 STOCKHOLM
Tel. 08 - 63 32 09

6 numbrit: rkr. 65.-,
postgiro nr. 12 77 47 - 4
Stockholm

Esindus Austraalias:

Tiia Raudma
11/19 Waruda Street
KIRRIBILLI NSW 2061
Tel. (02) 929 - 4726

6 numbrit: A\$ 11.-

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli avamine toimus 1. dets. 1919. Pärast seda, kui oli aastakümneid asjata võideldud „eesti professuuri“ loomise eest, võis eestlaste oma ülikooli esimene kuraator Peeter Põld väita:

Ülikool on rahvuslik kultuuri istandus: osanik üleilmlikes, rahvusvahelises teaduslikus ühispiiudes, ei saa ta ennast lahti kiskuda oma ümbrusest, mille nähtusi ta kõigepealt peab valgustama, mille noorust ta eeskätt peab kaasa kiskuma oma paleuste teenistusse, millele ta peab andma oma salvedest ja tagavaradest, et ise vastu saada värsket verd, uusi teaduse kandjaid. Samasena on ülikool vaimline hoone, aade, mis kehastust otsib, ülesanne. Samasena ei ole ta kusagilt võõrsilt laenatav, endistest eeskujudest kopeeritav, vaid peab tõusma kui Eesti ülikool, kui eesti rahva vaimu saadus, kui originaalne, omapärane institutsioon ja organisatsioon.

Niisuguseks Tartu ülikool kujuneski. Tänapäevalgi on see ainsaks paigaks, kus eestlased oma emakeeles saavad uurida ja õppida oma rahvusteadusi, edendada eesti kultuuri.

Väliseestlased on nüüd oma neli aastakümnet asjata võidelnud oma professuuride loomise eest... Aga gümnaasiumidest kaugemale me tegelikkuses pole jõudnud. Ning – Peeter Põllu sõnade kohaselt! – on muude rahvuste ülikoolid ikkagi nende omad, seega meie ümberrahvastajad.

„Tartu vaimu“ kandjaiks Välis-Eestis peaksid olema meie üliõpilasorganisatsioonid. Mis määral on nad suutnud või soovinudki seda teha? Eestiainelised ülikooli-loengud kiratsevad osavõtjate vähesuse pärast, alates eesti keele kursustega. Tulemuseks on, et paljude teadmised Eestist jäävad täienduskooli tasemele – kui nad sealgi on käinud. Metsaülikoolid (ja võrreldavad üritused) on küll püüdnud seda lünka täita, kuid need lühiajalised kokkutulekud ei suuda asendada regulaarset loengusarja ülikoolis.

Huvi nende asjade vastu on kindlasti võimalik äratada, eriti meie arvukais üliõpilas-organisatsioones. Andku selleks tõuget *Alma Mater Tartuensise*, eestlaste ainsa oma ülikooli ümmargune juubel!

Omaaegse Tallinna Ringhäälingu helirežissöörina annan Peeter Kopvillemile (AK 38:8jj) täielikult õiguse: heliülesvõte ja esinemine publikule on kaks eri maailma. Selles mõttes on esinejale „kahe jumala teenimine“ peaaegu võimatu. Iga oma esinemise kvaliteedi suhtes vastutustundega taidur, noor või vana, on loomulikult huvitatud perfektsest ettekandest — ja kontsentratsioon stuudio vaikuses on alati suurem.

Tahan väga soovitada, et tulevikus oldaks ettevaatlikud meie heliplaatide tegemisega. Neid ei tohi teha ülepea-kaela. Parem vähe, aga head — või siis ainult dokumenteerivaks arhiivimaterjaliks.

Peetril on täielik õigus ka selles, et on tõesti raske ühe sündmuse rahvusliku tunde heliline jäädvustamine, kuna paljud komponendid, millest niisugune sündmus koosnes, kaovad heliülesvõttes ära.

Roman Toi, Don Mills

Olin külas ja käis ESTO-plaat. Sõber küsis, et noh, kas mängime teist poolt ka? Ma vastasin: „Ei!“ Aga alles nüüd, pärast Peeter Kopvillemi artikli lugemist, sai mulle põhjus selgeks. Tõepoolest: miks peaksid eesti asjad olema kehva kvaliteediga? P.K. vaatlleb asja igat külge: meil on talente nii ettekande kui tehnilisel alal; kui arvustusi tõsiselt võetakse (ja publiku nõudmine tõuseb), siis *me kindlasti oleme võimelised tegema häid asju*. Loodan, et ilmub rohkem niisuguseid asjalikke arvustusi nagu P.K. oma — ja et neid silmas peetakse ESTO 84 jaoks.

L.P., Toronto

Kirjutises *Saareste - Mägiste - Saagpakk* (AK 38:25) kirjutab V. Salo, et „Saareste ja Mägistega võrreldes käis Paul Saagpaku käsi võrratult paremini“. V.S. küsib „kartlikult“: „Kui kauaks on meil Saagpaku [s.o. Saagpaku sõnaraamatut]?“ Kuid milliste tunnetega loeme Ain Kalmuse raamatust *Meil pole jäädavat linna* järgmist passust: „Lisaks neile õpetas seal ka veel Paul Saagpakk, Heino ja Ella Leik, kes ka aas-taid Amherstis elasid, ei viibinud nüüd enam elavate kirjas“ (lk. 192). Õnneks on see ainult keeleline ebatäpsus.

Kriips

Ülikool peaks olema õpetamise ja õppimise paik, kuid väga tihti – võibolla koguni enamasti – on ta nii mõnelegi vaid soe koht, *gaudeamus igitur* ja mida kõike veel. Suurte juubelite puhul kipub see ununema: juttu on rohkem *asutusest* kui *asukaist*, kelle jaoks asutus kord loodi ning kes nüüdki veel asutusele elu annavad.

Päris juhuslikult sattus enne *Alma Mater Tartuensise* juubelit meie toimetusse kaks õige erinevat laulu moodi kirjatükki. Üks on meie Kalevipoja looja tänulaul armsale *eidekesele*, kelle *rind meid imetas*. See viiekümneaastane „eideke“, kes nüüd oma *kuld pulma pääwa wingu* naudib, on kõigi *Tarto poegi rinnapistja*. Kuid seda on siin ka Kreutzwald ise, kui ta keisrihärradele *Linda nisa* ja Kalevipoja *muisutamist* peale pakub. Aga ka *karastawast Wene-soolast* tuleb juttu.

Teine tekst tuli tänapäeva Tartust: kolm pilalaulu, mis seal 1981.a. suvel ringi liikusid. Pihta saavad uue raamatukoguhoone valmimise aeglus ja ametlik naljategemine. Kuna ülikool on muuhulgas ka rahvaluule uurimise paik – tema enese kohta käivad sepitsused mitte välja arvatud! – näis asjakohane ka need juubelinumbris ära tuua. Meie „laululehes“ seisavad nad muutmatul kujul, välja arvatud järgnevad sõnad: *Üchs* (pealkirjas); *Düsenflugzeug* (orig. *Süsenflugzeug*); *Leiwadt* (*Liewadt*), sest tegemist näis olevat lihtsate kopeerimisvigadega.

Kõigepealt toome aga niihästi kui täies pikkuses ühe praeguse väliseesti üliõpilase ettekande kauge Tartu *Alma Materist*. Kahjuks peame kaks artiklit veel järgmise numbri jaoks jätma. Ei tohiks küll öelda „kahjuks“: väliseesti ajakirjanduses selle juubeli puhul ilmud eriartiklite arv tohiks pigemini rõõmustamiseks põhjust anda. See on ka elavaks tõenduseks *Alma Mater Tartuensise* tähtsusest meie rahva ja kultuuri mõttekoladena.

Käesoleva numbriga lõpeb (lõpuks!) meie seitsmes aastakäik. Nagu juba teatatud, saavad 1982.a. tellijad ühe aastakäigu hinna eest kaks (kusjuures ka a. 1983 ilmub ainult kolm numbrit).

*Mart
Laanemäe*

Inimeste ettekujutuses on ülikool piiramatu vabaduse võrdkuju: arvatakse, et kui sa aga ükskord nii kaugele jõuad, siis enam ei käi kuri koolmeister sul kepiga kannul. Ei! Üliõpilasel on vabadus õppida või mitte õppida, nii kuidas ta tahab – kuni ta kas lõpetab või kõrgest koolist suure kaarega välja visatakse. Laulusalngi ütleb: „Kui on jõutud Tartusse, / kaugel kodu, isa, / kaugel hella emake, / siin vaid kära-kisa...

*Alma
Mater*

Tegelikult aga satub värske üliõpilane uude ühiskonda, mille moodustavad temast vanemad üliõpilased, kes omakorda kannavad edasi tavasid, mida nende eelkäijad neile pärandanud. See tähendab, et iga ülikooli tudengite tavad jäävad oluliselt samadeks, kuigi üliõpilased ise vahelduvad. See vaim, mis alati püsima jääb, ongi see, mis teeb ülikoolist *alma mater*, „helde ema“; *alma materit* kannavad edasi *üliõpilased*, nemad annavad selle edasi tulevastele põlvkondadele.

Eestlastele on eriti südamelähedane *Alma Mater Tartuensis* ehk Eesti Vabariigi Tartu Ülikool. Tihti väidetakse, et suur osa selle ülikooli omapärast on just eestlaste vabariigi enda tegu. Selles pole kahtlust, aga romantiline üliõpilas- ehk buršielu, mis Tartule mõeldes kõigil esimesena meelde tuleb, pärineb juba ülikooli taasisutamise ajast 19. sajandil; selles mõttes ei olnud Tartu üliõpilaskonnad aastatel 1865 ja 1935 omavahel väga erinevad, ainult keel oli teine. Küll võib väita, et vabariigiaegne üliõpilaskond ja omaaegse Universitas Dorpatensise nn. üliõpilasriik olid erinevad nagu öö ja päev, ent sellega tehakse sama viga, mida kuulus anarhist vürst Kropotkin Euroopa ajaloolastele ette heitis: et nad ei suuda teha vahet ühiskonna ja riigi vahel! Ehkki Edustuse ja Chargiartenkonvendi eesmärgid Tartus olid erinevad, ei muutunud üliõpilasühiskonna vaim tsaariajast vene okupatsioonini.

---

*Veidi lühendatud ettekanne Tartu Instituudis (Toronto) 17. okt. 1982, mille pealkiri oli: *Alma Mater Dorpatensise kujunemine 1802 - 1862.*

Peale selle: vaadeldav ühiskond sündis samal ajal kui meie tänapäeva läänelik maailm. Ta sündis revolutsioonides. Kodanlus sai siis oma praeguse juhtiva koha. Ja samal ajal kui see ainulaadne Tartu üliõpilaskond sündis ka estofiilide liikumine tema keskel, eesti haritlaskond ja lõpuks Eesti Vabariik.

1802-1862

Tartu üliõpilaskonna lõplikku vormi tunnustati ametlikult alles kuuskümmend aastat pärast ülikooli avamist.⁴² Nende 60 a. jooksul oli Tartu ülikool olnud maailmasündmustest suhteliselt eraldatud ja seal oli valitsenud range politseikord. Sündmused Balti maades mõjutasid ülikooli siiski suhteliselt vähem kui sündmused välismaal, mis mõjutasid Vene haridusministeeriumi otsuseid.⁷

Ülikooli algaastakümneid jagab kahte poolaega aasta 1830. Sel aastal toimus Prantsusmaal järjekordne revolutsioon, mil „prantsuse kuninga“ Charles X asendas „prantslaste kuningas“ Louis-Philippe ning kodanluse mõju Euroopas hakkas aina kasvama. Samal aastal taaselustati Pariisis ka prantsuse *Grand Opera*, millest kujunes pärast n.ö. kodanlik kultuur (koos näiteks esietendusel käimise snobismiga jne)¹⁹ ja mida võib lugeda nii tänapäeva Viini ja Broadway operettide kui ka Hollywoodi mängufilmide eelkäijaks.¹³ Vene keiser Nikolai I tahtis saata Poola sõdureid Charles X-le appi, aga need hakkasid mässama ja mässu tõttu langes eesriie pikemaks ajaks Vene läänepiirile. Samal aastal valmis veel Moskva-Peterburi maantee, millega hakkas ka Venemaa lääneriikidele järele jõudma.¹²

1802 - 1830

Ajastut enne 1830.a. võiks nimetada väljapoolevaatavaks ajastuks üliõpilaskonnas. Sajandivahetuseks oli Vene keiserriik ka tänapäeva mõttes riigiks saanud, pealegi suurimaks, hõlmates $\frac{1}{6}$ Maa pinnast.¹² Napoleon oli 1802 veel suhteliselt vähe tuntud väljaspool oma maad. Ajastu keskel (1815) lõpetas Viini kongress ära nii Napoleoni võimu ja Prantsuse esimese revolutsiooni kui ka romantismiajastu Lääne-Euroopas.³⁶ Aastal 1815 jaotati Poola lõplikult ning asutati taas Prantsuse kuningriik. Järgnes reaktsioon üle kogu Euroopa, mis kestis meie esimese ajastu lõpuni.

1830 - 1862

Ajavahemikku 1830 - 1862 Tartus võiks nimetada enesesse-tõmbumise ajastuks üliõpilaskonnas, mil kontakt välismaa-ga peaaegu täielikult ära kadus. Poolitajaks on siin aastata 1848, mil toimusid ülestõusud ja revolutsioonid üle terve Euroopa. Sel aastal toimus esimene slaavi rahvaste kongress Prahlas, mille üheks tagajärjeks oligi pärastine venestamine Eestis ja Lätis sajandi lõpul.⁷ Ajastu lõpul oli aga maailma ilme päris märgatavalt muutunud ning tänapäeva maailm juba nähtavalt kujunemas.

Vene valitsuse ajal olid Eesti ja Läti jagatud kolme kubermangu. Suurim oli *Liivimaa* (Põhja-Läti ja Lõuna-Eesti), mille pealinn oli Riia. Põhjas asus *Eestimaa* kubermang (Põhja-Eesti ja saared) pealinnaga Tallinn. Lõunas oli *Kuramaa* (Lõuna- ja Ida-Läti), mille pealinnaks oli Jelgava (saksa Mitau).

Eellugu

Peeter Suur lubas pärast Põhjasõda säilitada saksakeelse ülikooli baltisaksa rüütelkondadele, aga Venemaa ei olnud tema valitsuse ajal selliseks ettevõtteks veel valmis, Eesti ja Läti pealegi niivõrd sõjast rüüstatud, et ülikooli taastamine jäi tuleviku hooleks.^{9 2 3} Sajandi teisel poolel, Katariina Suure ajal hakkas nii baltisaksa aadel kui ka venelased ise käima Saksamaal õppimas.^{9 4 3} Aastal 1798 aga käsutas keiser Paul I kõik Vene alamad kahe kuu jooksul¹² välismaa ülikoolidest tagasi, et neid päästa „taltsutamata ja korruptsete ideede“ ning „arengut takistavate õpetuste“ eest.^{2 3} Riigis oli alles 1755 asutatud Moskva ülikool; sellest oli keiserriigile vähe. Balti rüütelkondade õhutamisel andis Vene senat neile ülesandeks uurida uue ülikooli võimalusi. 1799 kinkis keiser juba tulevasele ülikoolile maid Tartus ja mujal Liivimaal ning raha. Rüütelkond pidi ülejäänud rahalise toetuse muretsema. Mitme linna hulgast peeti Tartut kõige sobivamaks asukohaks, tema keskse asendi pärast Balti kubermangudes, aga ka toidu odavuse ja hea kliima tõttu. Siis aga muutis keiser Kuramaalt tulnud algatusel asukoha Jelgavaks.^{15 5} Kuid 1801 asus troonile Aleksander I, kelle õukonnas oli eesti- ja liivimaaalastel jälle rohkem mõju ning Tartu määrati uuesti ülikooli asukohaks. Kuramaa rüütelkond tõmbus suure pettumusega tagasi ja „Keiserlik Ülikool Tartus“ jäi *täiesti Liivi- ja Eestimaa rüütelkondade valitseda.*⁹

Ülikooli põhikirja järgi oli ta mõeldud Vene riigile, sealjuures aga peamiselt Liivi- ja Eestimaa rüütelkondadele. Lubatud oli ka „mitte-aadlikke ja välismaalasi vastu võtta, nagu see Moskvas kombeks oli”.⁵ Professorid kutsuti peamiselt Saksamaalt. Venelased (baltisakslastest rääkimata!) olid tol ajal vaimustatud saksa ülikoolidest, nii et Moskva ülikool organiseeriti paar aastat hiljem Göttingeni eeskujul ümber;⁴³ esialgu pidi aga Tartu ülikool saksa ülikoolide vaimu Vene riigi pinnale tooma.⁴⁰

Avamine
1802

15. apr. 1802 avati ülikool 11 professori ja 19 üliõpilasega.³⁸ Kui rootsiaegne ülikool oli mõeldud ka talupoegadele, mainiti nüüd avamiskõnedes, et talupojast ial kultuuriinimest ei tohi loota. Ainult rektor G.F.Parrot manitses tudengeid oma õpingute ajal mõtlema talupoegadele, kes oma raske tööga neile hariduse võimaldavad.⁹

Rüütelkonna privaatülikool kestis aga vähem kui aasta. 12. dets. 1802 muudeti ta keisri ukaasiga haridusministeeriumile alluvaks õppeasutuseks. Siiski jäid Tartu ülikoolile mitmed õigused, mida teistel Venemaa ülikoolidel ei olnud.²²

Kolm
rüütel-
konda

Üliõpilaskond oli algusest peale killustatud. Balti kubernangud erinesid üksteisest tugevasti. Eestimaa rüütelkond oli peamiselt linna-aadel, kes elas omaette Tallinna Toompeal. Peterburiga olid suhted head ja siit oli keisri sõjavägi juba aastaid saanud suure osa ohvitseri.^{7 38} Saksa päritoluga ja saksastunud linnarahvast oli Tallinnas ka palju; need elasid Toompea ühiskonnast täiesti eraldi ja olid tähtsaimaks teguriks linna kaubanduse õitsemisses.³⁸ Eestimaa rüütelkonna ühiseks nimetajaks oli ligi 450 aastat vana Toomkool (Domschule) Tallinnas.

Kuramaal oli olukord täpselt vastupidine: ei ühtegi suuremat linna, seega ainult maa-aadel, kes elas peamiselt „värskest õhust ja jahist”. Keiser oli Kuramaa alles a. 1795 Poola käest ära võtnud ning rüütelkond seal ei olnud veel valmis oma endist vabadust käest ära andma. Neil ei olnud aga ka erilepingut oma staatuse säilitamiseks nagu Eesti- ja Liivimaa aadlil. Seetõttu oli neil ka vähe mõju Peterburis.^{14 15}

Liivimaa kubermang oli nagu eelmise kahe segu. Riia linn oli juba siis omaette suurlinn, aga Liivimaal oli ka ümb-ruskonna parim põllumaa. Rüütelkond oli peamiselt põllu-majandusest huvitatud; tema hulgast võrsus vähe sõjaväe-lasi. Liivimaa suuremaks hädaks oli tema suurus ja killus-tatus.

Ülikool asus Liivimaa kubermangus ja suurem osa üliõpilasi tuligi sealt. Eestimaa aadel eelistas oma poegi sõjaväkke saata; seetõttu oli enamus sealt saabunud Tartu üliõpilasi mitte-aadlikku päritolu. Kuna Aleksander I lubas jälle Saksa ülikoolides käia, siirdusid Kuramaa noored parema meelega sinna kui liivimaalaste sekka; alles 1804/5 hak-kas ka kuramaalasi Tartus käima, arvatavasti Saksamaal toimuvate Napoleoni sõjakäikude pärast. Üks tähtsamaid tegureid üliõpilaskonna edaspidises kujunemises oligi lii-vimaalaste rõhuv enamus ja selle mõju naaberkubermangu-dest pärit vähemustele.

Mida õpiti

Tartu ülikoolil oli esimese kuue aastakümne jooksul neli tavalist teaduskonda: arsti- (meditsiin), õigus- (juura), usu- (teoloogia) ja filosoofiateaduskonnad. Esimeses kol-mes oli ette nähtud neli professorit, viimases seitse. Sinna juurde tuli veel terve ülikooli peale teoreetilise ja praktilise sõjakunsti õpetaja, viis keeleõpetajat, tall-meister, vehklemis- ja võimlemismeister, joonistamis- ja tantsumeister⁵ (siit võiksidki pärineda mõnes üliõpilasor-ganisatsioonis kasutatavad ametitee nimetused nagu *magister cantandi* – laulujuhataja, „laulumester“).

Õppekeelteks oli peamiselt saksa, aga muidugi ka ladina keel. Õppeaeg oli keskelt läbi viis aastat. Eksamid olid suulised, ülesannete andmine või mitteandmine jäi õpetaja ülesandeks. Ülikoolil oli õigus oma õppejõude kutsuda vä-lis- või sisemaalt oma äranägemise järgi. Algaastatel oli vähem kui pool tosinat õppejõududest korruga Balti maadelt pärit.³⁵ Samal ajal oli ülikoolil terves õppepiirkonnas tsenseerimisõigus. Üliõpilaste arvu tõsteti sellega, et Eesti- ja Liivimaal nõuti riigiteenistusse astumiseks vä-hemalt kaks aastat õpinguid Tartus, kuna mujal sooritatud õpinguid ei võetud üldse arvesse. Õpilasi oli algaastail 150 - 200,¹¹ umbes 20 % neist oli aadlisoost.³⁸ Ülikooli juhatas kuraator, õpilaste eest vastutas prorektor.

Range kord

Ülikoolis valitses täielik politseikord. Politseitunniks (kell 11 õhtul) pidid kõik olema korterites. Keelatud oli raha peale mängida, väljaspool riigi ja/või ülikooli poolt tunnustatud pidusid mõõka kanda, rektori loata linnast lahkuda, põleva piibuga avalikus kohas jalutada, maski kanda, aknaid sisse lüüa, mõõka ihuda või viibutada (see oli niisama hea kui väljakutse kahevõitlusele¹¹), tõrvikurongkäike korraldada (vrd. lk. 45!), solvavaid värsse seintele välja panna, teisi solvata, eraisikuid teotada, ükskõik missugust kahevõitlust korraldada⁴², tänaval ratsutada.¹¹

Rektorile oli korrapidamise lihtsustamiseks antud oma politseikaader ehk pedellid (ingl. *beadle*, nagu need, kes Dickens'i romaanides vaeslapse piinasid). Neil oli oma maja, kus asus kartser areteeritute jaoks.⁴²

Kõik üliõpilased kandsid univormi: valged püksid, säärspad, tumesinine kuub mustade mansettide ja musta sametkraega, millele olid tikitud kuldsed tammelehed.³¹ Luuletaja Kotzebue oma reisul Jõhvist Rooma 1804.a. nägi Tartus üliõpilastel ka kiivreid peas, kusjuures kõik kandsid kõverat mõõka.³¹ Mõõgakandmine muutus populaarseks Euroopa üliõpilaste hulgas Louis XIV Versaille õukonna järeleahvimise tagajärjel ja kestis ligi 200 aastat. Võrreldes Saksamaaga peeti balti üliõpilasi (ka Saksamaal!) Saksa omadest palju viisakamaks — Kotzebue arvates selle pärast, et Tartus ei puutunud üliõpilased maarahvaga kokku, kust nad halbu kombeid õpiksid. Tol ajal õppisid peale aadli veel pastorite ja ametnike pojad. Elu olevat olnud kallis: ilmselt olid kaupmehed üliõpilaste tulekut kohe ära kasutanud ja enne odavaid hindu märgatavalt tõstnud.³¹

Teatrikeeld

Kultuurielu oli mittemidagi pakkuv.³¹ Põhjuseks oli valitsuse püüe teatrit ja muid seda laadi lõbustusi Tartus ära keelata. Vanasti olid rändteatrid Tartut tihti külasthanud ja seal äärmiselt populaarsed olnud, aga nüüd pidas valitsus nende esinemist ebasobivaks.²⁴ Üliõpilastel polnud palju teha, kui õppimiseks tuju ei olnud. Algaastatel õpitigi hoolega: kuigi üliõpilased ülikooli- ja riigiseadustest eriti kinni ei pidanud, ei seganud üksikud skandaalid ja kaklused õppimist eriti palju.¹⁷ Üliõpilased käisid harilikult ülikooli kohtu, raskemate süüdistuste puhul aga riigikohtu alla. Ülikooli karistusteks olid noomitus, kart-

ser või relegatsioon. Relegeeritu ei tohtinud enam üheski Vene ülikoolis edasi õppida.¹¹ Tihti siirdusid nad selleks Saksamaale.

Professori korteris

Õppetöö toimus professorite kortereis ja üüritud ruumes. Ajutine peahoone Suurturu ääres oli ülikooli keskuseks, aga üliõpilased kasutasid seda peamiselt sealses väikeses sööklas söömiseks.²⁶ Tantsu ja sportide õpetamine toimus samuti vastavate õpetajate kortereis.¹⁸ Peahoone ehitamisega alustati a. 1805 ja see avati 1809; sellest saadik on ta olnud ülikooli keskpunkt ja sümbol.¹¹ Raamatukogu, anatoomikum, kliinikud ja tähetorn valmisid ka esimese kümne aasta jooksul.¹⁸

Koondumine keelatud

Üliõpilastele oli keelatud igasugune koondumine, eriti maakondlikesse kogudesse ja ordudesse.⁴² Maakondlikud kogud oleks võinud olla Baltikumi (s.t. sakslaste) iseseisvuse mõtete levitajaks ja sellega omaette hädaohuks. Inglismaalt Saksa- ja Venemaale tulnud vabamürlaste (ingl. *freemasons*) liikumisest mõjustatud nn. ordusid Saksamaal peeti jälle „jakobiinliku“ ja revolutsioonilise mõtlemise levitajaiks (kuigi nad olid 19.saj. algul Saksamaal juba välja suremas³²) ja seetõttu veelgi ebasobivamaks. Pealegi olid ordud vist ainukesed tõelised salaseltsid Euroopa üliõpilasorganisatsioonide ajaloos, nii salajased, et nende kohta ei ole peaaegu midagi tänapäeval teada.³²

Burschenschaft

Kõik üliõpilased kuulusid aga nn. *Allgemeine Burschenschafti*, üleüldisse üliõpilaskogusse. Sõna *Bursch*, mis tähendab Lõuna-Saksa murdeis „noormees“, pärineb ladinakeelsest *bursariusest*; see oli *bursa* ehk õppestipendiumi saaja (inglise *bursary* tuleb samast ladina sõnast), millest sai kõigi üliõpilaste üldnimetus alates umbes 16. sajandist.³² Iga teaduskond valis ühe üliõpilasest mitteametliku esindaja, kes siis õpilaste asju ajas.⁴² Liivimaalased domineerisid siin³⁸; kuna eestimaalased nendega eriti hästi läbi ei saanud ja kuramaalasi väga vähe oli, jäi *Allgemeine Burschenschaft* üldorganisatsiooni asemel liivimaalaste klikiks. Lõpuks leidis aina kasvav kuramaalastest vähemus kogemata olukorrale lahenduse.

„Curonia“

Kuramaa üliõpilased Saksamaal olid Jenas 1801 ja Göttingenis 1804 oma tugeva ühtekuuluvustunde tõttu oma organisatsioone loonud, olles sellega Saksamaa esimeste nn. korporat-

sioonide seas.¹⁵ Olgugi et kuramaalased olid viisakad,³¹ olid nad ka head jahimehed: Göttingenist visati nad kõik välja, kuna nad olid liig palju teisi püstoliduellides maha lasknud.¹⁵ Äkitselt ilmus grupp kuramaalasi Tartusse, mis oli neile sama võõras kui mõni Saksamaa linn.¹⁵ Kaitseks liivimaalastest enamuse vastu moodustasid 27 neist (muidugi seadusevastaselt) 1808 omale maakondliku kogu, pärastise korporatsioon *Curonia*.

Tartu üliõpilaskond oli „ühiskoguna“ kestnud kuus aastat. Aga siis algas meile kõigile tuttava tüüpilise Tartu üliõpilaselu väljakujunemine, alul küllaltki lihtsalt. *Curonia*, millise nime all kuramaalased nii Saksamaa kui ka Tartu ülikoolides koos käisid, oli neile igal pool nagu ühiseks koduks. Kuigi eri ülikoolide *Curoniatel* ei olnud mingeid ametlikke sidemeid, oli suhtlemine nende vahel küllaltki elav. *Curoniate* kaudu, mis Saksamaal edasi tegutsesid (muuhulgas ka uuesti Göttingenis, kuni a. 1830), jõudis suur hulk saksa üliõpilaskombeid Tartusse, mida kohalik üliõpilaskond oma äranägemise järgi muutis; *Curonia* sidemete tõttu võibki Tartu ülikooli esimest kolme aastakümnet nimetada väljapoolevaatavaks ajastuks üliõpilaskonna elus.^{14 15}

Kaklused

Eestimaalased hakkasid nüüd ka koonduma. Liivimaalased vist ei taibanud seda alguses. Killustumise tõttu kasvasid iga-tahes lahkeliid üliõpilaskonnas, nii et 1809 peeti Tartu linna juba üsna hädaohtlikuks kohaks.³⁹ Väljaspool kaasmaalaste ringi sõprussidemete loomist peeti üldiselt oma kubermangu reetmiseks ja maakondade vahel toimusid vahetpidamata kaklused.³⁹ Kahevõitlused olid igapäevane nähtus.^{10 17 39} Korrarikkumiste arvu kasvamist aitas üliõpilaste arvu suurenemine (259 aastal 1811²³) ja raskused õppejõudude saamisel.³⁹ Õppejõudude puuduse tähtsamaks põhjuseks oli sõjaolukord Euroopas: Napoleoni vallutuskäigud katkestasid liikluse Baltimaade ja Lääne-Euroopa vahel. Tagajärjeks oli, et nii mõnegi õppejõu tase jättis soovida.¹⁰ Üliõpilastel oli kindlasti rohkem aega omavaheliste arvete õiendamiseks.

„Finnonia“

Kuramaalased hakkasid Saksamaalt toodud mõtteid teistele peale suruma. Liivimaalased moodustasid 1810 samuti oma maakondliku kogu, mis aga ainult kaka aastat elas.¹¹ Eestimaalaste koondus ei võtnud ametlikku kuju.⁴² Soome üliõpilased moodustasid lühikese kestvusega *Finnonia* 1810. Esimene eesti keelt

Siin on, armas söbber, keik minno Tudendi-riided!

1. Siis sain rebbäseks.
3. Siis olin ka rebbäne veel
2. Se on tulli-rebbäne.
4. Se ka.
5. Vanna pois.
6. Vanna pois. _____

Essimine lähhäb kollegiummi öppima.

Teine lääb agga metsa köndimaie

'Ommikulta 'ullimaie.

Kolmas on kommersi-poisi,

Neljas agga made-marsija.

Vies seisab seal prae-rides ilma rahhata.

Kues mõtleb issinenese jures: Kurradi pärralt, nüüd pean ka

Villistreks sama!

_____

Jummalaga Tarto-Musalin!

Siin on, armas söber, kõik minu studendiriided!

1. Siis sain rebaseks.
2. Siis olin ka veel rebane.
3. See on tulirebane.
4. See ka.
5. Vanapoiss.
6. Vanapoiss. _____

Esimene läheb kollegiumi öppima.

Teine läheb aga metsa köndimaie,

Hommikulta huljumaie.

Kolmas on kommersipoissi,

Neljas aga maademarsija.

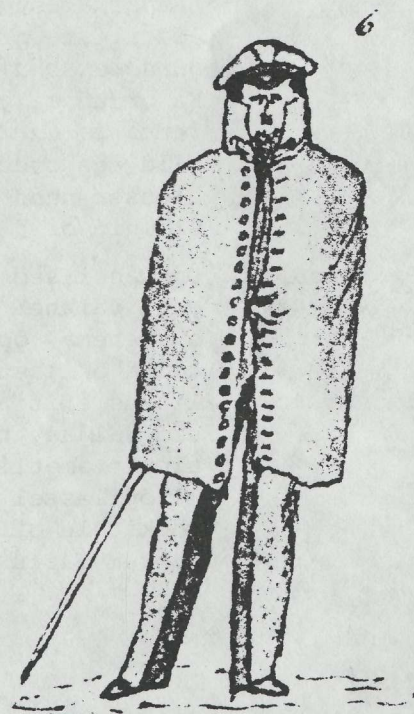
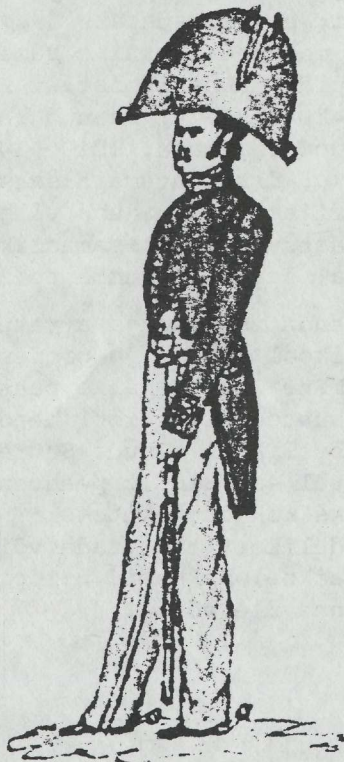
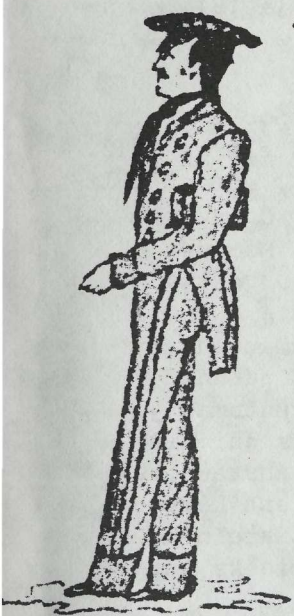
Viies seisab sääl paraad-riides ilma rahata.

Kuues mõtleb iseeneses: Kuradi päralt! nüüd
pean ka vilistlaseks saama!

_____

Jumalaga, Tartu — muusalinn!

Kristian Jaak Peterson õppis Tartu ülikoolis usu-
teadust ja keeli poolteist aastat (1819-20). Tema
Laulud, päevaraamat ja kirjad ilmusid aga alles
a. 1922 Tartus. Sealt on laenatud joonised tekstiga,
samuti Tartus kirjutet luuletus *Laul* (lk. 19).

rääkivate üliõpilaste ringike tegutses 1812-16 ja 1814 koondu-
sid läti päritoluga üliõpilased.¹¹ Aeg omaette organisatsi-
oonide loomiseks ei olnud veel käes.

*Burschen-
comment*

Nendel segastel aegadel pandi *Curonia* liikmete poolt kirja nn. *Burschencoment*, mis esitati teistele üliõpilastele a. 1812. Sõna *comment* tähendab prantsuse keeles „kuidas“, nii et „Üliõpilase kuidas“ – s.t. kuidas ta peaks käituma. *Commenti* eeskujuks oli Göttingeni üliõpilaste *Comment*.¹⁴ Moodustati *Repräsentanten Convent* (esindajate kogu; lad. *conventus*, kokkutulek, millest tuleneb ka ingl. *convention*), kus kõik maakonnad olid esindatud.¹⁵ Sinna valitud kubermangude mitteametlike gruppide eestvedajad ei olnud mingid auahned valitud „juhid“, vaid lihtsalt üliõpilaskonna tuntumad ja üldiselt tunnustatud liikmed.¹⁰ Nende ülesandeks jäi siis *Burschencoment*i põhimõtete – hoidu alatusest, austa nais-sugu, pea oma sõna – järgimise levitamine. Sellest käitumisreeglit pärineb muide ka üliõpilase „au“ mõiste ning au kaitsmise printsip. Au kaitsmise lihtsustamiseks ühtlustati vehklemisviis Göttingeni reeglite eeskujul.¹⁴

Comment võeti ülikooli valitsuse poolt mitteametlikult vastu, kuna loodeti, et see edutaks *Allgemeine Burschenschaft* taasärkamist ja maakondlike ning samal ajal kasvavate poliitiliste gruppide mahasurumist.⁴² Rajatigi uus *Allgemeine Burschenschaft*, kuid see ei saanud kaua tegutseda.^{10 39}

Ka ordud ei jäänud tulemata: 1810 - 14 tegutses Tartus *Fra-ternitas Harmonia*, üks tuntumaid saksa ordusid. Saksamaal olid aga ordud siis peaaegu juba välja surnud, kuna sajandi alguses nende vastu tõusnud isamaalikud üliõpilaskorporatsioonid olid seal suuri edusamme teinud.³²

*Professorid
ja tudengid*

Omavahelised õiendamised välja arvatud oli olukord suhteliselt vaikne: ülikool kasvas ja professorite arv hakkas ka suurenema, õppimine muutus jälle peategevuseks. Professorite ja õpilaste suhted olid eriti head, kuigi ülikooli valitsus eriti sõbralik ei olnud. Suuremad kogunemised toimusid väljas, talvel sai ainult peahoonesse koguneda ja siis ainult ametlikeks kokkutulekuteks.¹⁰ Aastal 1814 lubati üliõpilastel pidulikult tähistada võitu Napoleoni üle.³⁹ Ehkki elu oli vaikne, hakkasid üliõpilased siiski rohkem ja rohkem Tartu linna üle võtma.

Politseikord lõdvenes aegamööda: Viini kogressi ajastul ei kartnud valitsused enam revolutsionääre. 1815 loodi Saksa-maal (Jenas) Deutsche Burschenschaft, mis tahtis ühendada kõiki Saksamaa üliõpilasi; nende lipuks oli tänapäeva Saksa lipp ja eesmärgiks Saksamaa ühinemine. Vabadustuuled puhusid Euroopas. Aga siis järgnes reaktsioon: juba mainitud luuletaja Kotzebue lasti Saksamaal ühe üliõpilase poolt maha³⁴ ja 1819 keelati Deutsche Burschenschaft ära.

Rongkäik kartsa

Tartus algas sügissemester tol aastal 1. augustil ning selle puhul korraldasid üliõpilased prof. Snellile rongkäigu elaguhüüetega. Eelnenud aastatel oli rongkäike tolereeritud, aga sel korral otsustati seadusest kinni pidada: 70 üliõpilast (veerand üliõpilaskonnast!) pandi kartsa ja paar relegeeriti koguni meelevalduse pärast.³⁴ Üliõpilaskond tundis järsku reaktsiooni tuuli oma kuklas.

Siiski elati veel liberaalse Aleksander I all: teoorjus oli parajasti lõppenud (Eestimaal 1816, Kuramaal 1818 ja Liivimaal 1819), üliõpilasi Tartus varsti 400, teaduskonnad õitsemas. Ootamatult järgnes 1819.a. sündmustele suhteliselt vaba ajastu. Tartu ülikool oli ka Kuramaal vastuvõetavaks saanud ning oli oma mõju poolest a. 1820 juba see, mis ta tänapäevani on olnud.⁵ Omanäolise üliõpilaskonna areng oli aga alles algamas.

„Estonia“

Eestimaalaste arv kasvas ja 1821 sündis äkitselt korporatsioon *Estonia*. Asutamise eesmärgiks oli lõpetada kombelagedust eestimaalaste hulgas, klikkide tekkimisest jagu saada ning rakendada väiksemas ringis kõrgeid käitumisideale.³⁸ *Estonia* asutajate hulgas oli 7 aadliseisusest ja 8 eesti päritoluga üliõpilast.³⁰ Sedakorda ei jäänud ka liivimaalased enam pealt vaatama, kuidas „väiksemad vennad“ end ühtäkki organiseerivad: 1822 organiseerisid ka nemad oma korporatsiooni, *Livonia Dorpati*. Lõpuks moodustasid ka riialased, kes end mõisatest-alevitest pärit enamuse hulgas kodus ei tundnud, korporatsiooni *Fraternitas Rigensis* (1823). Tartu korporatsioonid, kes üliõpilaste elu edaspidi tugevasti suunasid, olid sündinud. Siiski ei tunneks juba 1860. aasta korporant neid ära: suur areng seisis alles ees.

„Livonia“

„Rigensis“

Värvid

Kui korporatsioonid Saksamaal kandsid prantsuse trikoloori eeskujul värvikolmikuid, võtsid Tartu korporatsioonid oma värvid rüütelkondade traditsioonist: *Estonia* võttis vär-

videks Eestimaa rüütelkonna omad (roheline-violett-valge), vastavalt *Curonia* (roheline-helesinine-valge) ja *Livonia* (punane-roheline-valge), kuna *Rigensis* hakkas kandma Riia linna värve (sinine-punane-valge). Värve kanti algaastatel ainult rapiiridel ja muudel duelliesemeil.^{16 42}

Veelkord tekkis *Allgemeine Burschenschaft* (1823), sedakorda Saksamaa samanimelise organisatsiooni eeskujul ja tänapäeva Saksamaa lipuvärvidega.⁴² Aga ka seekord osutus maakondlik kokkukuuluvustunne tugevamaks, uus organisatsioon lõpetas tegevuse ning algas Tartu nn. üliõpilasriigi tõus.

Romantism

Aastaid 1820-50 on nimetatud Eesti renessansiks ehk taasisänniks.³⁰ Koos korporatsiooni-traditsiooniga tulid Saksamaalt romantismi mõisted: rahvapärand, rahvuslus, isamaalikud laulud jne.³⁸ Esimesena hakkas eesti rahva vastu huvi tundma grupp korp. *Estonia* liikmeid, sündinud aastatel 1800-08, kellest said nn. estofiilide liikumise alustajad. Kaks neist olid Friedrich Reinhold Kreutzwald ja Georg Schultz (kes kirjutas pärastpoole dr. Bertrami varjunime all). Estofiilid elasid läbi kõige rahunema ja segasema aja Tartu ülikooli ajaloo ning nende 50 a. hiljem kirjutatud mälestused annavad ülevaatliku pildi üliõpilaselust Tartus 1825-35, kui üliõpilasriik oli parajasti kujunemas.^{16 29 30 33}

Nikolai I

1825 tuli troonile Nikolai I, kes pidas oma pühaks ülesandeks võitlust revolutsiooni vaimu vastu.¹² Tema valitsuse ajal said „politsei, kasarm ja sõjavägi eeskujuks avalikule elule”.² 1826, kui Kreutzwald ja Schultz immatrikuleerusid, oli politseikord muutunud eriti rangeks.³⁸ Siiski leidis ülikooli valitsus, et üliõpilasi oli kergem reas pidada korporatsioonides kui suures massis ja sellepärast saidki korporatsioonid võimaluse oma organisatsioonilise vormi väljatöötamiseks, kuigi nad ülikooli seaduste järgi edasi ametlikult keelatuks jäid.³⁸ Rektor Ewers ähvardas lahkuda, kui „paukimine” (vehklemine) ära keelataks.¹⁶

Duelli vastu

Selles olukorras tekkis veel uusi korporatsioone, aga ükski ei kestnud eriti kaua. *Teutonia* asutati 1825, aga kestis kõige rohkem aasta. Sellele järgnes uus, duellivastane organisatsioon, mida aga sugugi ei sallitud: liikmeid nime-

tati „sõnnikukoristajaiks" (*Mistberger*), arvatavasti sel põhjusel, et põlu all olevaid üliõpilasi peeti nn. üleüldises sitas (*allgemeine Scheiße*) olevaiks. 1825 moodustasid vene päritoluga üliõpilased *Ruthenia*, 1828 lisandus soomlaste *Fennia* ja poolakate *Polonia*; kumbagi polnud kauaks. Balti kubermangude korporatsioonide hoidis koos ainult nende „isamaalikkus".^{11 17 33}

Neli suurt omavahel

Baltisaksa korporatsioonide päritolust tulenevad iseloomu- ja astusid kohe esile. *Livonia* oli suur ja pidas end teistest tähtsamaks, kuid kannatas ka rohkem omavaheliste tülide all.³³ Väike *Estonia* oli täis muusikaarmastajaid ja tema liikmeskond oli muudega võrreldes kultuuriliselt kõrgel tasemel. Siit võrsus rõhuv enamus estofiile. *Curonia* ei tunnud puudust hea vastupanuvõimega joomise ja jahi harrastajatest. *Estonia* ja *Curonia* said omavahel hästi läbi, arvatavasti nende suurte erinevuste tõttu. *Rigensise* fratreid peeti üldiselt „poesellideks ja küünarpuuratstajateks" (*Ladenschwengel und Ellenreiter*).^{16 33} *Curonia* liikmete robustsel ellusuhtumisel oli lihtne põhjus: esiteks peeti Kuramaal Saksa kraade paremaks Tartu omadest, teiseks oli Tartust relegeeritud riigiteenistus võimatuks tehtud ainult Eesti- ja Liivimaal. Kuramaalased tulid Tartusse, jõid ja määratsesid, kuni neid relegeeriti. Siis läksid nad Saksamaale, kus nad end korralikult üleval pidasid, hästi õppisid ja kust tagasi tulles nad palju paremad töökohad said kui Tartu ülikooli lõpetanud kaasmaalased. Eesti- ja liivimaalastel seda valikut lihtsalt ei olnud ja nad pidid Tartus palju ettevaatlikumalt käituma.^{30 33}

Teenistuse leidmine

Tol ajal ei olnud ülikooli lõpetajatel palju töökohti valida. Arstid läksid enamikus Venemaale, näiteks eestlane Philipp Karell, kellest sai keisri ihuarst. Ta tehti 1864 aadlikuks ja oli koos Johann Köleriga suurimaid eestlaste toetajaid Peterburis.²⁹ Teoloogidele oli muidugi küllalt kohti saada kasvava rahvaarvu tõttu. Õigusteadlased said ametikohti valitsuse ja rüütelkondade juurde või olid tegevad kaubanduses ja põllumajanduses. Paljud filosoofiateaduskonna lõpetajad läksid Siberit, Põhja-Venemaad ja Alaskat uurima. Baltikumi põllumajandus oli tollal veel suhteliselt primitiivne: agronoome, pärastise Tartu ülikooli tuntumaid lõpetajaid, hakati alles aastakümneid hiljem

välja õpetama.¹¹ Arstiteadus ja usuteadus olid kõige paremaks mooduseks „tõusta kõrgemale” seltskonnas. Kes ei tahtnud saksastuda, aga siiski tõusta, pidi siirduma Venemaale. Tolleaegsetest arstiteaduskonna lõpetajaist jäid ainsate eestlastena kodumaale Kreutzwald ja Faehlmann.^{29 30}

Õppejõude Venemaale

Ülikool kasvas neil aastail kiiresti edasi: 1827-29 ehitati peahoonele uued tiibehitused,¹¹ 1828 avati professorite instituut, mis pidi vene ülikoolidele õppejõude ette valmistama. Pidi tulema 156 õpilast, kelle hulgast pärast paariaastast ettevalmistust parimad pidid minema täiendamisele Göttingeni, Berliini ja Pariisi.³⁷ Esimeses grupis tuli aga ainult 20; arvatavasti ei leitud rohkem sobivaid kandidaate.³⁵

Tekkel

Korporatsioonid hakkasid oma elu korraldama. Alguses ei tuntud „värvide kandmist”, siis aga hakati Saksa eeskujul paela (kella kanti paelaga üle õla juba varem, sellele hakati maakonna värve lisama³²) ja värvimütsi kandma. 1826 aga keelati igasugune värvide kandmine ära.¹⁶ Õues pidi tekkel (= värvimüts, saksa *deckel*, kaas) olema musta riidega kaetud, et pedellid seda ei märkaks. Vormiriietuse kandmist hakati jälle kõikidelt nõudma.¹⁶

Sisekord

Sisekord oli väga informaalne: asjaajajateks olid mõned vanemad liikmed, ainuke amet oli olderman ehk vanamees, kes noorliikmete eest hoolitses.^{11 16} *Livonia* alustas varsti *magister cantandi* valimisega, keda vahel tunti ka *magister bibendi* (joomismeistri) nime all.¹¹ Sunduslikku paraadi-univormi omasid vähesed.¹⁶

Üliõpilased jagunesid nelja liiki. Suurima osa moodustasid nn. kommaanigaranteerijad (ka *Fechtbodisten*, „vehklemispõrandlased”), kes vandusid oma kubermangu korporatsioonile, et nad *Commentist* kinni peavad. Sellega olid nad vastava korporatsiooni kaitse all. Kes tahtsid korporatsiooni astuda, võeti rebasteks (saksa *Fuchs*, tuletatud ladina sõnast *faex* – kohmakas, saamatu, tobu jne³²). Rebased tegid suurema osa tööst, eriti vehklemistarvete ringitassimisel, mis toimus politseikorra tõttu alati varahommikul. Kuna duelle võis olla paar-kolm päevas, ei olnud see kerge töö. Paljud kommaanigaranteerijad ei tahtnud rebasteks hakata, pidades end kas liig vanaks või liig heaks rebaste tööd tegema, viimast eriti aastatel, kus rebaseid oli vähe.³³

Laulja.

Ni kui wabrofe jõe
 flüüriwad laened,
 flis kaljo pealta
 hangewad owa fesse,
 Ni kui kama pittine
 flusta pilweda alla
 "Kõmpste" käärtatab:
 Nenda on jootormas lauls
 Tõnu tulline oia.

Ni kui walguse ällikas,
 Seifab auustud laulja
 Omma wermade kestkeella.
 Härtatab pittine,
 Ja metsad on wait:
 Laulja on fõstamas
 Omma eile, wallamas
 Suusta lauls kaste,
 Ja kemma ümber,
 Wait kui merde kaljud
 Rahwad on kulemais.

Pärast esimest semestrit sai rebane nimeks *Brander* ja kui talle teise semestri lõpul värvid anti, hüüti teda semestrite arvu järgi noormajaks (*junges Haus*), vanamajaks (*altes Haus*), sammaldunud majaks (*bemoostes Haus*) jne. Vastuvõtmisel ei vaadatud sel ajal veel seltskondlikule seisusele ega jõukusele: üleminek ühest liigist teise toimus ilma erilise tseremooniata.

Neid, kes ei andnud pidulikku lubadust *Commentist* kinnipidamiseks, nimetati „metsikuteks“ (*wilde*) ja peeti nagu pidalitõbisteks, keda tuleb seltskonnast eemal hoida.

Kommersid

Peamiseks tegevuseks olid kommersid väljaspool linna, kaks korda aastas, millest võtsid osa ka kommaanigaranteerijad. Alguses lauldi *Gaudeamus igitur*, sellele järgnes *Landesvateri* („maaisa“) ehk vennastuse tseremoonia. Järgnes suurejooneline koosviibimine. Raha maksid need, kel seda oli.¹⁶ Enne kevadkommerssi oli rebastel kombeks sõita hobustel üle mäenõlvaku kommersipaigale teiste laulu *Was kommt denn von der Höh* saatel; selle viisi on meile säilitanud Brahmsi *Akademische Festouvertüre*.

Kuna ülikooli lõpetanud (ja seega rahateenijaid) liikmeid oli korporatsioonidel algaastail väga vähe, kujunes rahapuudus suureks mureks. Isegi aadlikest vanemad ei tahtnud raisata raha oma võsude pidustuste peale: ülikool nõudis juba küllalt kulusid. Rahapuuduse tõttu jäi *Estonial* esimese aastapäeva tähistamine peaaegu nägemata, kuna 1822 suri ootamatult kaks liiget. Matusekulude – 4000 rubla, ühe mõisa hind! – katmine sundis mitut liiget lahkuma kas *Estoniast* või üldse ülikoolist, suurte võlgade pärast. Pidutsemise tagajärjed maksid vahel sama palju kui pidu ise: altkäemaksudega pedellidele, sandarmidele ja kasakatele lunastati pahatihti kaaslasi kartserist. Sinna sattumiseks oli küllalt vormiriide mittekanndmisest.

Häda tõrvikutega

Ülikooli valitsust ei sallitud, kuid professoritega olid vahekorrad head: mitmele neist korraldati tõrvikrongkäike. Nende akna all hüüti *Vivat!* ja marsiti turule, kus tõrvikud ära põletati. Rongkäigud olid jätkuvalt keelatud, kuid ülikooli valitsus otsustas silma kinni pigistada.³³ Selle ajastu viimane rongkäik peeti Nikolai I kroonimise puhul; pärast seda keelati nad täielikult ära.¹⁶ Populaarsetele

ülikooli lõpetajaile korraldati siiski „komitaate“, kus neid paarkümmend versta rongkäigu ja lauluga linnast välja saadeti. See algas alles väljaspool linnapiire, kus ülikooli valitsusel enam õigusi polnud.³³

Ülikooli lõpetanu nimeks oli *Philister*; nimetuse aluseks on kirjeldus vilistlaste (praeguse Gaza-ala kunagiste elanike, kellelt ka Palestiina oma nime on saanud) ülbetest tegudest Iisaku vastu 1. Moosese raamatu 26. peatükis.³² Seda nimetust kasutasid Jena üliõpilased Saksamaal juba 1795 linnarahva kohta.³ Tartus tähendas see, et ülikooli lõpetaja asus nüüd oma auväärt üliõpilasseisusest masendavalt madala linnarahva sekka; nüüd ei olnud ta enam isegi mitte teise, vaid koguni kolmanda järgu inimene. Tol ajal öeldi: „Esimene – Jumal, teine – keiser, kolmas – Tartu burš!“³³

Duellid moodi

Buršid pidid oma au relvaga ülal hoidma ja 1827–33 valitses Tartus täielik duellihullustus: paar-kolm vehklemispartiid päevas ja aasta jooksul küllaltki palju püstolikahevõitlusi. Neist ei pääsenud keegi: „metsikud“ hankisid tuttavate kaudu mõne korporatsiooni värvideta vehklemisriistad, kuna kommaanigaranteerijad kasutasid oma maakonna korporatsiooni riistu. Vehklemiseks oli igal korporatsioonil kuskil salajas peetud paigas oma „põrand“ (oma kortereid neil veel ei olnud). Mõnel juhul vehklesid ka korporatsioonid omavahel nn. *pro patria*-mensuuril.

Igal vehklemispartiiil ehk mensuuril, samuti laskeduellil olid kohal sekundandid, arst (*Flicker*, „paikaja“), vahekohtunikud ja pealtvaatajad. Tihti oli ruumi nii vähe, et pealtvaatajad said haavata (üks kord viis inimest ühe rapiirihoobiga!)³³ Mensuuril oli seitse „käiku“; käik lõppes, kui üks duellant oli teist tabanud. Peas kanti nokaga kiivrit, mis jättis näo lahti, aga tegi näo tabamise peaaegu võimatuks. Nähtavad armid oleks olnud karistatavad, muide. Keha ja vehklemiskäsi olid kaitstud. Siiski oli küllalt võimalusi vastase vigastamiseks ja nii mõnedki surid vehklemisel saadud haavadesse.¹⁶ Püstoliduelle oli vähem ja vähesed lasud tabasid: püstolid ei olnud tol ajal eriti head. Kahevõitluste tagajärgede kohta peeti raamatuid. Duellid käisid muidugi kriminaalkohtu alla, kui

asjaosalised kätte saadi; maakohtu sakslasest kohtunikud lasksid aga enamuse kaebelustest kohe vabaks.¹⁶

Raskesti haavatud duellandid viidi maale peitu.³³ Surma-juhtumil pidi ellujäänu muidugi kiiremas korras maalt lahkuma. Üks neist, Wilhelm von Lesedow, läks Ameerikasse, pidas St. Louis's (Missouri ligidal) talu, võitles vabatahtlikuna Texase sõjaväes Mehhiko vastu ja uppus lõpuks Snake Riverisse Illinois osariigis.

Relv
ja vaim

Parimate vehklejate hulgas oli palju eestlasi; parima kuulsuse saavutas Aleksander Malström. Schultz-Bertrami arvates võis korporatsioonis tema ajal kaht moodi välja paista, kas relvaga või vaimukusega. Malström oli mõlemal alal tunnustatud, pidi aga raha puudusel eksmatrikuleeruma ja ülikooli vehklemisõpetajaks hakkama.

Vaimuga sai mitut moodi välja paista: paljud eestimaalased näiteks laulsid või korraldasid üliõpilaskonnas näidendeid, oopereid ja orkestreid. Head suhted *Estonia* ja *Curonia* vahel tekkisid juba sellepärast et nad teineteise käest õppisid. Estoonused tõstsid kuroonuste vaimset taset, need õpetasid eestimaalasi vastutasuks jooma.³³ Sõnadega mängimine oli populaarne ajaviide; see oli juba osa nn. rebaste kasvatuses.¹⁴ *Livonia* liikmete hulgas muutus see millegipärast äärmiselt teravaks ja pahatahtlikuks, tekitades sisemisi lahkheliseid, kuna mujal jäi mäng mänguks.³³ Pärastpoole sai *Livonia* halb eeskuju siiski populaarseks ja sõnamängud muutusid aasimiseks ja „reissimiseks“, mida veel tänapäeval mõne Tartu ülikooli kasvandiku suust kuuleb.

Kuraator
Craffström

Poola mässud tõid Nikolai I venestamiskatse. 1831 määrati kuraatoriks mitteakadeemik, pooleestlasest kindral Craffström, iseloomult täielik pedell. Temale luges ainult sõjaväekord: nõõpide arv kuuel, juuste pikkus jne. Saksamaal õppimisele tehti lõpp – viimane *Curonia* konvent väljaspool Baltikumi tegutses Göttingenis 1929.a. lõpuni, pärast seda polnud ligi sada aastat ühegi Saksa ülikooli juures ühtki balti üliõpilasorganisatsiooni.³² korp. *Polonia* pidi tegevuse lõpetama, elas aga edasi Poola Üliõpilaste Seltsina,⁸ mis võis olla eeskujuks pärastisele EÜS-ile.

Meele-
lahutus

Üliõpilaste tegevust piirati ikka karmimalt. Peaaegu ainukeseks eneseväljendamisvõimaluseks jäi tegevus vaimsel pinnal. *Estonia* liikmed hakkasid kvartette moodustama, üliõpilased (eriti rebased) tegid ka teatrit.³³ Üldise linna-teatri asutamine aga ei õnnestunud, kuna üliõpilastele keelati alama klassiga seguneda.²⁴ Kuid rändteatreid oli rohkem näha, ka peatusid Tartu kuulsad muusikamehed (näit. Franz Liszt) teel Riias Peterburgi. Professorite avalikud loengud olid õigupoolest ainuke üliõpilastele ja linnaelanikele lubatud ühine tegevus.³⁵

Eest-
seisused

Korporatsioonid hakkasid enesesse tõmbuma ja oma sisemist elu korraldama. Kasvamise tõttu hakati eestseisuseid valima, mis koosnesid esimehest (*senior*; nimetus esineb juba 17. saj. üliõpilasorganisatsioonides³²), abiesimehest (*consenior*) ja alam- ehk subseniorist. Presiidiumis oli teisigi ametimehi, kuid see kolmik jäi püsima traditsioonina.

Taga-
kiusamine

Samal ajal hakati ka koostöö-mooduseid otsima. Esimene kartell-leping ja ühine auasjade uurimise kohus olid olemas juba 1829, aga alles 1832 tuli nn. *Chargierten Convent* (eestseisjatekogu) moodustamisele.¹⁴ Ent 1833 sai keisri haridusministriks Uvarov ja kõik üliõpilasseltsid keelati kogu Venemaal ära. Algas korporatsioonide tõsine tagakiusamine. Värviesemed ja arhiividki tulid ära põletada (mis raskendab ajaloolaste tööd), aga kõik korporatsioonid jätkasid tegevust „põranda all”.³³ 1834 asutati siiski ühisel kokkuleppel juba varem kavetatud *Chargierten Convent*, mis kontrollis terve üliõpilaskonna elu kuni sajandi lõpuni.

Seadusest polnud raske mööda hiilida. *Estonia* registreeris enda muusikaseltsina ülikooli valitsuse juures ning elu läks vana viisi edasi. Valitsus lubas nüüd üliõpilastel teatri-tegevusest vabalt osa võtta²⁴ ja kultuurielu üliõpilaskonnas õitses.³³ Ka „paukimine” käis edasi: 1835 viidi kõik vehklemine ühte majja, kus elas ka meister Malström; see lihtsustas menuuri pidamist.

Venestamis-
katse

1835 teostati koolireform, millega algas Nikolai I kõige tõsisem venestamiskatse. Tartu ülikooli kraadi saavutamiseks nõuti nüüd vene keele oskust.²⁷ Samal aastal taasasutati korp. *Polonia*. Kuigi eelmisel *Polonial* olid olnud head suhted saksa korporatsioonidega ja vene üliõpilaste korp. *Ruthe-*

nia oli *Chargierten Convendi* liige, ei tunnustanud viimane *Poloniat* üldse. Algas saksa üliõpilaste šovinism.¹¹

Keelud
ja käsud

Üliõpilased tegutsesid üldiselt vaikselt. Vilistlaste arv oli kasvanud ning eesti- ja liivimaalastel oli neid ka Tartus; nii sai populaarseks vilistlaste külastamine. Nende kortereis ei kehtinud kooli seadused ja seal valitses selletõttu palju vabam olukord.¹ Kuid 1836 kinnitati jälle vana seadus: üliõpilased peavad kell 11 õhtul korteris olema. Kogunemisevõimalusi piirati ka muidu: kui üle üheksa isiku kokku tuli, pidi sellest ülikooli valitsusele teatama. Iga kümne isiku kohta pidi kohal viibima üks kavent ehk vastutaja, vähemalt kolmandas semestris või vanem, ülikooli valitsuse silmis puhta minevikuga või vähemalt oma „kuritegudest“ ülikooli seaduste vastu rehabiliteeritud isik. Näib, et pedellide agara tegevuse tulemusena oli vastutajaks sobivaid isikuid vähe; kuna süü seaduserikkumise eest koosolekutel vastutaja kaela langes, tahtsid ainult vähesed sobivatest isikutest seda ülesannet enda peale võtta.¹

Univormi kandmine tehti jälle sunduslikuks.²⁰ Üliõpilaskonna vaim näis teataval määral murtud olevat ja üliõpilased tõmbusid endasse. Kontakt välismaaga oli kadunud, eesti päritoluga üliõpilaste arv väga väikeseks jäänud. Kui Õpetatud Eesti Selts 1838 tegevust alustas, oli selle vastu üliõpilaskonnas vähe huvi; see huvi eesti rahva vastu, mis üliõpilastel kümme aastat varem oli olnud, näis täielikult kadunud olevat.

Rasked
ajad

Järgnevaid kolmekümnet „tühja“ aastat iseloomustavad (peale tihti masendava välise olukorra) legislatoorsed ettevõtmised üliõpilaskonna poolt, millede tõttu üliõpilasriik muutus palju täiskasvanumaks ja eeskujulikumaks.

Sajandi neljanda aastakümne alguseks oli üliõpilaskonna olukord halb. Korporatsioonide vahekorrad muutusid väga halvaks.²⁰ Käes olid üldse rasked ajad: 1841 tabas Liivimaa katk² ja algasid talurahva rahunused, mis kestsid paarkümmend aastat, kuni ärkamisaja alguseni.²⁷ Ülikooli venestamine kestis samuti: vene keele oskust nõuti juba sisseastujatelt.⁴⁰

Aukohus

Kuramaalasest teoloogi Hugenbergeri eestvedamisel tegi *Estonia* ettepaneku *Chargierten Convendile* asutada aukohus, mille peamiseks eesmärgiks oleks võimaldada duellivastastele sisseastumist buršiellu, mis seni oli olnud võimatu.²⁰ Enam ei olnud vaja oma „au“ relvaga kaitsta. Taltsutamatu ajastu oli möödunud.

Auhaavamise puhul määrasid nüüd mõlemad pooled oma eestkostjad ehk „kuramaatorid“ (lad. *coram*, „isiklikult kohal“), kelle ülesandeks oli kindlaks teha, kas teine pool oli ikka mõelnud oma ütlust solvavalt. See tähendas vabanduse otsimist enne kui asi aukohtu kätte läks.³² Nemad uurisid olukorda ja tegid ettekande aukohtule. See otsustas siis, kellel õigus on ja määras kas karistuse vastuvõtmatale käitumisele – rukk kuni 99 aastaks (ruki ajal peeti üliõpilast põhiliselt „metsikuks“) – või kirjutas ette suusõnalise või kirjaliku vabanduse teksti. Solvatu võis siis valida, kas ta võtab vabanduse vastu või nõuab küsimuse lahendamist relvadega.^{11 14 42} Sellega oli siis relva kasutamise nõue auasjade lahendamisel põhimõtteliselt kõrvaldatud. Kohus ei tohtinud kahevõitlust määrata, see jäi asjaosaliste endi otsustada. Üliõpilaste elu muutus seetõttu lihtsamaks. Uus olukord tõi muidki muudatusi: nii näiteks muudeti *Livonia* joomakombed palju humaansemaks.¹¹

„Märter“
Ullmann

1841 juhtus suurem skandaal: prof. Ullmann protesteeris venestamise vastu, üliõpilased avaldasid talle poolehoidu rongkäiguga, kuid Ullmann tagandati kohalt. Temas sai see läbi üliõpilaste märter, kes oli nende protesti avalikkuse ette toonud – üliõpilastel endil ju mingeid õigusi ei olnud. Siiski hakkas venestamine hoogu kaotama, peamiselt kuna balti maavalitsus seaduste rakendamist takistas. Pedellide tagaajamis-tegevus vähenes ka jälle ajapikku.

Buršiellu

Korporatsioonide siseelu ei olnud mitte eriti organiseeritud. Koosviibimised ja -joomised ei toimunud kindlatel aegadel ja päevadel (aegadel, mil see oli vist ainuke meelelahutus, võiks arvata et nad toimusid pidevalt²⁰). Balti maad olid välismaast täiesti isoleeritud³⁸ ja teadmised, isegi huvi tema vastu olid äärmiselt väikesed.²⁰ Ainult vähesed suutsid õppimist ja „üliõpilaselu elamist“ kokku viia: enamus tegi kas ühte või teist. Joomingutest osa-

E. K. S. Kodu-uurimise Toimkond

TARTU LINNA PIAAN (A. 1925)

Mööd 1:20,000

0 200 400 600 m

Koostanud J. Rumma, joon. H. Rummu

ÜLIXOOLIGA SEOTUD

- 1 Vaimuhaigete
kliinik
- 5 Loomaarsti-
teaduse-
instituut
- 7 Botaanika-
kaaed
- 16 Peahoone
- 20 Toomi varem-
ed,
raamatukogu
- 25 Sisehaiguste kl.
- 26 Haavakliinik
- 27 Patoloogia-inst.
- 28 Naistekliinik
- 29 Tähetorn
- 30 Vana anatoomikum
- 31 Bürgermusse
- 35 Silmakliinik
- 47 Eesti Rahva Muuseum
ja Arhiivraamatukogu
- 55 Maarjamõisa kliinikud

võtjad maksid oma kulud ise, aga kombekohaselt tuli noorematel liikmetel maksta rohkem. Küllaltki paljud jõid enda vaeseks. Jutuajamised kõrtsilaudades olid tihti labased või tülinorivad. Üliõpilased tahtsid oma eriskummalises „riigikeses“ olla vabad, end vabastada ka igapäevasest elust, aga ajavaim mõjutas neid ikka veel nii palju, et silmades nägi juba igaühel vilistlase hinge sügaval sees.²⁰ Ainult kommerssidel väljaspool linna oli veel võimalust eneseväljendamiseks: iga aasta 30. aprillil peeti kõigi üliõpilaste ühine kommerss, mille ajal tehtud väljakutseid pärast nädalate kaupa lahendati.

Korporant

Korporatsiooni sisseastumisel siis veel erilist tseremooniat ei tuntud. Kellel raha ja tahtmist oli, võeti liikmeks, teised jäid kommaanigaranteerijaiks. Korporatsioonides oli ülimalt kolmandik üliõpilaskonnast. Liikmemaksud *Estonias* olid rebastel 40 rubla esimesel, 25 teisel semestril, noor-majadel kümme ja vanematel viis semestris.²⁰ Kindlasti oli tol ajal igaüks huvitatud, et värvid ruttu kätte saaks.

Polonia likvideerus uuesti 1843.¹¹ Arvatavasti oli Poolas olukord nii palju halvemaks muutunud. Baltisakslasteги asjad polnud kiita: esmakordselt said ka nemad tunda, et nende eriseisund Vene keiserris ei saanud enam kaua püsima jääda.⁶ Eestlasi leidis tolelaegses Tartu üliõpilaskonnas ainult veel üksikuid.²⁸

Anti-duellandid

Siiski tegi üliõpilaskond — antud juhul õigemini *Chargier-ten Convent* — veel ühe suure edusammu: 1847 said tunnustuse nn. antiduellandid, kes pidid igast agressiivsusest hoiduma ja kes ei tohtinud ei nõuda ega anda auasjus vastust relvaga. Nn. partsiaal-duellandid, kes juba varem alati aukohtu poolt määratud vabanduse valisid, võisid edaspidi sellistena püsida, s.t. ainult väljakutse puhul relva võtta, ise aga mitte välja kutsuda.¹⁴ Sellega oli duelli küsimus ka praktiliselt lõplikult otsustatud ja igaüks võis oma äranägemise järgi üliõpilasriigi elust osa võtta. Samal aastal asutati ka esimene korporatsioon päris-Venemaal, baltisakslaste *Nevania* Peterburis.

Uvarov vallandet

1848 toimusid igal pool Euroopas revolutsioonid ja ülestõusud. Huvitava kombel muutus üldine olukord Tartus nende tõttu paremaks. Haridusminister Uvarov vallandati: üheks

põhjuseks oligi, et keegi Tartus tema käske ei täitnud (peasüüks jäid ikkagi Vene ülikoolides toimunud rahutused^{7 36}). Nikolai I keelas filosoofia õppimise Venemaal ära.³⁶

Tartu ülikooli tegevust see kõik ei seganud: mässude ajastul tahtis Vene valitsus säilitada vana korda Balti provintssides ja sellepärast hakkas ka venestamissurve seal vähenema.^{6 7} Uueks kindralkuberneriks saadeti Baltikumi prints Suvorov, kes oli Göttingenis õppinud ja päris kodus nii baltisakslaste hulgas kui ka ülikooli-kommetes.

Siiski võeti 1849 Tartu ülikoolilt veel mõned õigused ära: rektorite ja dekaanide valimise õigus anti Peterburi haridusministeeriumile ja õppejõude Läänest ei tohtinud enam kutsuda. Kuna ülikool oli aga juba päris suureks kasvanud, oli ta võimeline endale ise õppejõude kasvatama.

1850 tehti vene keel ka Balti provintsside ametlikuks keeleks, aga sellest seadusest keegi lugu ei pidanud. Baltisakslastele oli veel hingamisaega antud ja see peegeldus ka üliõpilasriigis, mis kasvas nii tugevaks, et kui talle varem ei olnud suudetud lõppu teha, siis sajandi teisel poolel oleks selline ettevõtte täiesti lootusetu olnud. 1850-ndatel aastatel kuulus juba üle poole üliõpilastest korporatsioonidesse²² ja isegi aadlike arv nii ülikoolis kui korporatsioonides hakkas tõusma.³⁸

Kuraator Craffström suri 1852⁴² ja teda asendama tuli 1854 Georg von Bradke, kes oli oma iseloomu poolest niisama brutaalne nagu tema eelkäija.¹ Alles Aleksander II troonileastumisega 1855 hakkas olukord aegamööda paranema. Samal aastal andis ülikool korporatsioonidele oma ametliku tunnustuse, olgugi et mitte just liberaliseerumise mõttes, vaid üliõpilaskonna veelgi paremaks kontrollimiseks. Osalt aitas siiski kaasa aukohtu asutamine.³⁸ Korporatsioonide eestseisuste nimekirjad tuli ülikooli valitsusele teatavaks teha ja eestseisuse liikmetel peeti kogu aeg silm peal. *Curonia* pidi peaaegu tegevuse lõpetama, kuna keegi ei tahtnud enam eestseisuses olla.¹ 1856 lõpetati ka korporatsioonidevahelised nn. *pro patria*-duellid ära; kahevõitlused jäid ainult isiklike asjade jaoks ja sedagi ainult siis kui midagi muud üle ei jäänud.¹⁴

Vene
keel

Kuraator
Bradke

Univorm

Väliselt oli üliõpilaselu sama mis enne: vormirõivastust pidi edasi kandma, tänaval ei tohtinud suitsetada, habet võis kasvatada ainult põskedel, kuubedel ei tohtinud olla taskuid ega nõõpe (muidu oleks nende all olnud võimalik tsiviilriideid kanda). Talvepalitule oli lubatud nõõpidega kinnitada kapuuts – kuid ainult väljaspool Tartut! Peakatted ei olnud linnas lubatud; erariietus oli ülikoolist väljaheitmise põhjuseks.¹ 1858 korraldasid juristid professor Otto'le lahkumis-õhtusöögi Hotell Londonis; kuna see oli väljaspool ülikooli territooriumi toimuv erapidu, olid kõik erariides. Professori jalad ei kannud teda hästi (kas haiguse, vanaduse või pidutsemise tõttu, pole teada) ja kui kaks frakis üliõpilast teda hotelli ees tõlda aitasid, võeti nad pedellide poolt kinni ning pisteti kartsa. Kas ja kuidas kuulus akadeemik, kelle tema oma ülikooli teenrid nii julmalt olid hätta jätnud, kunagi hotelli eest minema sai, ei ole teada.¹

Elu läks muidu rahulikku rada: loengud algasid kell 8 hommikul, politseitund 60 minutit enne keskööd. Toad maksid 25 rubla semestris (koos mööbli ja küttepuudega). Kellel raha otsa lõppes, leidis ikka mõne koha, kust ta 10% eest *kuus* mõne kopika laenata sai.

„Musse“

1856 kinnitas Aleksander II uuesti Balti erikorra ja Peterburi valitsus hakkas jälle baltisakslaste vastu huvi tundma. 1857 avati Tartus uuesti akadeemiline selts („Musse“), kus üliõpilastele avanes kooskäimise võimalus: korporatsioonidel ei olnud ikka veel oma maju muretsetud ja sellepärast olid lõunased teejoomised kas Musses või mujal, peale selle veel pühapäevased koosviibimised üliõpilaselust osavõtjale peaaegu sunduslikud. Laupäeviti toimusid korporatsioonide koosolekud-kokkutulekud suuremates korterites.¹

Oma tuba

1858 muretsetes *Estonia* endale konvendimaja ja teised tegid varsti sama; enamuse kokkutulekuid toimus siis nendes.¹¹ Koosolekutel joodi õlut ja punšši. Rebaseid korjasid vehklemispõrandalt kahevõitlustel rapiiride otsast mahalöödud tükke, mida siis kasutati teelusikateks. Olderman viis rebaseid õhtuti värvikandjaille külla; tihti tekkis ukšelävel vaidlus, kas kaks või kolm võis ühele külla minna. Kui paras arv oli ühe kaasvõitleja juurde jäetud, läksid teised edasi

järgmise korteri poole. Nii õppisid kõik üksteist tundma; üldiselt suhtusid korporatsioonid oma liikmeisse äärmiselt perekondlikult.¹ Vilistlastel käidi külas erariideis; univormi kandmise nõude tõttu oli see äärmiselt hädaohtlik. Koosviibimistel ei olnud aga eriti palju huvitavat juttu: välismaa näis kaugem kui kunagi enne.¹ Teatrit ja muusikat tehti küllaltki palju, aga maarahva vastu polnud huvi. Eestlaste arv ülikoolis oli ka ikka veel väike.²⁸ Õpetatud Eesti Selts asus isegi eestlaste saksastamist propageerima. Aina kasvavad rahutused (nende seas ka nn. Mahtra sõda aastal 1858) tegid baltisakslastele omamoodi muret.²⁷

Avalikud pidustused (selleks loeti ka rongkäigud) jäid edasi keelu alla. Ainult Aleksander II kroonimise puhul 1855 korraldati suurem pidu anatoomikumi ees; rektor ise tuli kell 11 sellele lõppu tegema. Ta viidi rongkäiguga koju: kuidas ta sellele ikka vastu sai olla?¹

Pedellid

Pedellidest oli selleks ajaks saanud tõeline salapolitseis, kel oli nuhke igal pool. Nad ei saanud ka silma kinni pigistada, sest siis oleksid ametikaaslased nad ära annud. Üliõpilaste poolt olid ainult voorimehed, kes ei aidanud pedelle; teistele linlastele üliõpilased eriti ei meeldinud. Turul asus pedellimaja, kus üks neist alati akna all istus ja õpilase nime nn. Klunkerbuchi märkis, kui see turul midagi määrustevastast tegi. Vahetpidamata käis üliõpilaste „sõda“ pedellide vastu: ehitustele tehti palju kahju igasugu lolli-de tükkidega, mida sooritati lihtsalt pedellide vihastamiseks. Eriti oli moes akende sisseviskamine.¹ Üliõpilaste taltsutamiseks loodi 1859 prorektori koht ja esimeseks kohatäitjaks valiti *Livonia* vilistlane Georg von Oettingen. Ta leiuatas lihtsa vahendi üliõpilaste huligaansuse vastu: tegi lõpu pedellide terrorile, mis andis lõpuks üliõpilasriigi kodanikele vabad käed.¹

Neli suurt jäävad

1859 oli ainult neli baltisaksa korporatsiooni veel tegutsemas; ka venelaste *Ruthenia* lõpetas tegevuse (1859).¹ Aadlikud olid tahtnud ka oma korporatsiooni luua, aga see (*Baltica Dorpatensis*) likvideerus 1857 pärast paariaastast elukäiku.³⁸ Samal aastal asutatud *Fraternitas Academia* kestis ainult viis aastat¹¹ ja duellivastane grupp *Arminia* ei püsinud ka kaua.³⁸ Nelja maakondliku kogu võim oli nii

suur, et alles 1870-ndatel aastatel, kui üliõpilasi oli juba üle 600¹¹ osutus võimalikuks uusi korporatsioone luua. Vanad *Chargierten Conventi* korporatsioonid jäid (tänapäevani!) peaaegu täielikult aadlike organisatsioonideks.⁴¹ Juba 1860-ndatel aastatel kasvas aadlike protsent korporatsioonides üle 50, kuna sõjaväe ja Peterburi asemel hakati neid rohkem Tartusse saatma.³⁸

Niipea kui üliõpilasriik sai tunnustuse, hakkas korporatsioonide pale aegapidi muutuma ning see liikumine, mis hõlmas juba üle poole üliõpilaskonnast, hakkas kaotama oma varasemat populaarsust.²³

Aleksander II

Aleksander II lähendas Venemaa uuesti läänemaailmale. Pärisorjus lõppes Venemaal 1861 ja 1862 asutati Riiga polütehnikum. Samal aastal lubati Tartu üliõpilastel korporatsioonide värve kanda ning sellega algas üliõpilaskonna õitseag vabamas olukorras kui kunagi enne. Järgnevate, *Alma Mater Dorpatensise* hiilgeaastate mõjust ei pääsenud mööda ka venestamisaege *Universitas Jurjevensis* ja meie armas *Universitas Tartuensis*. Meid kõiki mõjutab see ajastu veel tänapäevalgi.

Tartu mõju

Tartu üliõpilasriigi tähtsust Eesti ajaloos ei tohi alahinnata. Ta oli ka üks ühendavaid elemente Baltimaadel, kus ta lahendas killustumise probleemi küll teatava killustamisega, kuid antud olukorras osutus see parimaks lahenduseks. Tartu ülikool tegutses Baltimaade südames, kus ta mõjutas nii Eestit kui ka Lätit, osalt aga ka Soomet. Üliõpilasriigis olid kõik rahvused ja seisused võrdsel pinnal, mis oli tolleaegse (eriti ka Baltimaade!) vaimu kohta kaugelt ajast ees. Üliõpilasriigi kaudu said eestlased isamaa ja rahvustunde mõisted – ja üliõpilasriigist võrsusid meile tema kõige meeletuma buršikoosliikkuse ajal, mille taolist enam kunagi hiljem ei nähtud, Kreutzwald, Schultz-Bertram, Wiedemann, Willigerode ja rida teisi, kes aitasid panna aluse meie rahva iseteadvusele ja kultuurile. Kõige rangema politseikorra ajal võeti omaks anti-duellantide seisukoht, ainulaadne kogu maailma korporatiivsete üliõpilasorganisatsioonide hulgas, mis lubas kõigil üliõpilasriigi elust osa võtta ilma kahevõitlust heaks kiitmata. Lõpuks kehastas üliõpilasriik veel Balti kubermangude erinevusi, kusjuures kubermangu esindavad korporatsioonid olid nende eneste poolt asutatud; aadel

mängis üliõpilasriigi kujunemisel väiksemat osa kui eesti päritoluga üliõpilased. Ainult „rüütelkondlikud“ ideaalid toodi korporatsioonidesse aadlike poolt, kuid need muudeti kõigile sobivaks eeskujuks ja nii kestab nende ideaalide mõju tänapäevani.

Üliõpilasriigi hiilgeaastate alguses aastat 120 tagasi oli moodne maailm juba kujunemas. Trükiti Kalevipoeg, Riias läks käiku tehnikaülikool, Venemaal lõppes pärisorjus; Baltimaade pärisrahvaste hulgas hakkasid juba idanema iseseisvumise mõtted. Olukord Tartus, kus toimus keset eestlaste iseteadvuse tõusu baltisaksa kultuuri hiilgeaeg, toob meelde Eduard Mörike luuletuse (millele Hugo Wolf on loonud muusika):

Auf ein altes Bild

*In grüner Landschaft Sommerflor,
Bei kühlem Wasser, Schilf und Rohr,
Schau, wie das Knäblein sündelos
Frei spielet auf der Jungfrau Schoß!
Und dort im Walde wohnesam,
Ach, grünet schon des Kreuzes Stamm!*

Vana pilt

*Me suve taustal haljendava
roo, lugade, vee karastava
näe vabalt Poega süütumat
veel Neitsi rüpes märgivat
ja metsas õilmets ülenisti
ju haljendamas puud Ta risti.*

Meenub ka C.N. Parkinsoni teooria, et täielikult väljakujunenud organisatsioon on juba lagunemas.²⁵ Ja Ülemiste vanake.

Põrdeaasta
1859

Põrdeaastaks osutub 1859. See tõi rea maailmasündmuse, millega võrreldes Tartu üliõpilasriigi ajalugu on tähtsusetu. Keset kodanluse hiilgeaega Euroopas ilmus sel aastal näiteks Charles Darwini *On the Origin of the Species*, esimene põhjalik teos evolutsiooniteooria alalt. Samal aastal koges Richard Wagneri *Tristan ja Isolde* esietenduse publik esimesi ennustusi 20. sajandi muusikast. Solferino lahinguväljal tekkis šveitslasel Henri Dunant'il mõte asutada Punane Rist. John Brown tungis Harper's Ferrys (Virginia) kallale Ameerika sõjaväele ja Abraham Lincoln alustas oma võidukäiku läbi maa, mille tagajärjel ta järgmisel aastal presidendiks valiti. Pärisorjuse lõpp Ameerikas oli juba silmapiiril. Ameerika leidis ka lahenduse ligi kakskümmend aastat vaalaskalaõli puudusest tekkinud energiakriisile: Pennsylvanias avastati petrooleum! Ja 1859 ilmus Londonis Karl Marxi *Critique of Political Economy*, tema ideoloogia esimene väljendus. Kõik need sündmused mõjutavad meie tänapäevast elu palju rohkem kui Tartu ülikool kunagi: need olid meie tänapäeva maailma esimesed ennustajad.

Ent selsamal aastal 1859 toimus siiski midagi tähtsat Tartuski: ülikooli usuteaduskonda immatrikuleerus Jakob Hurt. Aasta hiljem astus ta *Livoniasse*, kümme aastat hiljem peeti esimene laulupidu, siis tulid Kalevipoja õhtud, Eesti Üliõpilaste Selts, Eesti lipp, Eesti Vabariik ja selle Tartu ülikool – Tartu ülikool oli lõpuks hakanud teenima oma maa põlist pärisrahvast.

KASUTATUD KIRJANDUST

Järgnev loetelu on mõeldud peamiselt bibliograafiana. Ruumi säästmiseks tuli loobuda lehekülje andmisest viidetes. Lühendid: *AB* – *Acta Baltica*; *JBD* – *Jahrbuch des Baltischen Deutschtums*; *Tm* – *Tulimuld*; *TÜAK* – *Tartu ülikooli ajaloo küsimusi*.

- 1 R. von Antropoff'i kiri, *Estonia 1821-1971*. Marburg 1971, lk. 46.
- 2 M. Bukšs, *Die Russifizierung in den Baltischen Ländern*. Latgallischer Verlag 1964.
- 3 W.H. Bruford, *Culture and Society in Classical Weimar 1775-1806*. Cambridge 1962.
- 4 E. von Dellingshausen, *Die Baltischen Landesstaaten unter russischer Herrschaft 1710-1918 und die gegenwärtige Lage im Baltikum*. Langensalza 1926.
- 5 R. von Engelhardt, *Die Deutsche Universität Dorpat in ihrer Geistesgeschichtlichen Bedeutung*. Tallinn 1933.
- 6 M.H. Haltzell, *The Russification of the Baltic Germans – a Dysfunctional Aspect of Imperial Modernization*. – *Baltic History*, Columbus 1974, lk. 143.
- 7 -----, *The Baltic Germans. – Russification in the Baltic Provinces and Finland, 1855-1914*, Princeton 1981, lk. 111.
- 8 C. Hunnius'e kiri, *Estonia 1821-1971*. Marburg 1971, lk. 107.
- 9 K. Inno, *Tartu ülikooli taasasutamine 19. saj. algul*. – *Tm* 1982.
- 10 U. Kaavere, *Baer ja Tartu ülikool*. – *TÜAK XI*, lk. 123.
- 11 B. Kangro, *Universitas Tartuensis*. Lund 1971.
- 12 M. Karpovich, *Imperial Russia 1807-1917*. New York 1950.
- 13 R. Kitson, loeng.
- 14 O. Kraus, *Die Deutschbaltischen Corps*. – *Vt.* nr. 32, lk. 163.
- 15 -----, *165 Jahre Curonia*. – *JBD XX*, 1973.
- 16 F.R. Kreuzwaldi kiri, *Estonia 1821-1971*. Marburg 1971, lk. 24.
- 17 E. Kudu, *Friedrich Maximilian Klingler, Tartu ülikooli kuraator 1802-1809*. – *TÜAK I*, lk. 48.
- 18 -----, *Tartu ülikooli üiritud õpperuumide asukohti 1802-1809*. – *TÜAK VII*, lk. 5.

Uarto

Elma maaterike

Wiekümne aasta lõpetuse rõemo-pühäl

Set 12. Deetsembril 1852.

Annab täno ja soowib õnne

Gesti tarkade kogoduse nimel

Fr. Kreuzwald.

Wartas.

Trükitud H. Laakmanni kirjadega.

ind teretame, loidowiiro,
 Mis tänast pääwa sünnitas,
 Ja täname sind, aea-kiiro,
 Mis meie iga kinnitas :
 Et selle pääwa rõemo tähte
 Weel ihofilm sai nägema,
 Kus eide kuldsse pulma ehte
 Meil ilo hakab tegema.

Eht aasta saa poole wanust
 Kõl eidekene lõpetand,
 Ja omast tarkus'riikast tanust
 Nii palju mehi õpetand :
 Ei nähta siiski halli iuksid,
 Ei kortsu otsal, palgi peal ;
 Waid neio kael ja neio miuksed
 Weel eidelehel wanal eal.

Ja paisund rinna wägew mesi
 Dn üsna noor ja kosutaw,
 Ehk imeks tuhat lapsokesi:
 Ei lõpetš toito, wõsutaw!
 Ja kuhu wõsu idu salwab,
 Seäl ued põesab õitsemad;
 Kõl eide kaitsem silma walwab,
 Et temal auuks nad suitsemad!

Dh kuule mino kandle lugu
 Kui Saalomoni kõrgemat,
 Sa kuulus Tarto targa
 Ja ära põlga nõrgemat!
 Meid kõidab ühte wenna side:
 üks rind, üks arm meid imetas,
 üks tartus, õpetuse-pide
 Meid Tarto poegiks nimetas.

Ehk olgo ammet mitmetwiisi,
 üks waim, üks tõsi ja üks tee
 Dn elustanud Tartoliisi
 Kui Laara õhko Gma-wee!
 Eks wana isa armo anne
 Meil ole kooli figitand?
 Eks tema helde mure kanne
 Meid walitsejaid ligitand:

Kes Ema jõe tuulsa kalda
 Teist Taara-paika ehitand,
 Kust Wanemuinse laulo walda
 Meil õhto wilul lehwitand?
 Kas muiſtne keele-keedo fatal
 Ei ſuitſe Taara hie mäel?
 Kas Ilmarise weſki ratal
 Ei lua tarkuſt Ema-jõel?

KasP raudſe põlwe kurna ormad
 On Wene woli kuſtutand,
 Ja nälja-, ſõa-, katto=surmad
 Kõil ühes wangi paelutand:
 Et raho aeg ja õnne põli
 Ka Geſti põlbu õnniſtaſ,
 Ja nurme kibur õilme õli
 Siin tänaſt pääwa tunniſtaſ!

Sind täname, ſuur õnneandja,
 Kes Tarto kooli alguſtand!
 Ja kiidame Sind, hoolekandja,
 Kes aſja ſenni jalguſtand!
 Jah, Aleksander, Mikolaus,
 Teid Linda niſal ſuiſutand,
 Ja Taaralaiſte kaitſe laus
 Suur Kalewi=poeg muiſutand!

Mis wiina pärlid wahutasid:
 Wait-ohwriks Aleksandrile!
 Siis kõlmutagem kogu klaasid:
 üks wiivat Nikolaiete!
 Sa, Keiser suur, Eüropa wari,
 Darf nõuumees, tugi, laitsew hool!
 Kus tuim ja läila rahwa kart —
 Seal karastamas Wene-sool.

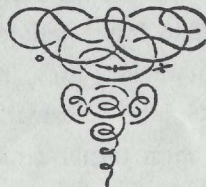
Sull' wiivat, kõrge etteistija,
 Kes Keisri tahtmist toimetab,
 Ja sigitab et rinnapiistija
 Meelt lastel pähä loimetab!
 Teil' wiivat, wirtud külwimehed,
 Kes waimo põlto seemendand,
 Kust täna rohelisted lehed
 Jo õisi meil' ja wilja kann'd!

Nüüd põrandalle mõned piisad
 Neil' põrmo laisus uiinõjail,
 Kell' kuulsamate jäljed, wiisad,
 Genkujuts järel käidewail! —
 Ja tuletagem wendi meele,
 Kes täna kaugel Ema weest,
 Kül' sõudwad soomituse heäle
 Lahk' südamest ja klaasidest!

Nüüd, mennad, uest klaasid täide
 Ja kõrid hästi pingule :
 Siis müümat kõrgel ! armsa eide
 Kuld pulma pääwa wingule !
 Jah, õitse, kaswa, kosu rohkest,
 Kui alles nooril mõrsja näul,
 Ja kingi riikast rüpe puhkest
 Ka noka wara laulo-käul !

Et siis, kui sada lõpetanud
 Sa õisla-püha pidamas,
 Nii Eesti keele õpetanud,
 Kuis laulosõna ridamas :
 Et reeglimeedul wärssi jalga
 Seal sino ilo kuulutab,
 Ei siiski lapse kättit salga
 Mis regewärssi suulutab.

Der Druck wird gestattet.

Dorpat, den 7. Januar 1853.

(Nr. 8.)

Abgetheilter Censor de la Croix.

Toivo
Rau n

Eestlaste arvu määritlemine eel-iseseisvusaegse Tartu ülikoolis on äärmiselt raske. Pole sugugi kindel, et seal 17. sajandil eestlasi oligi; igal juhul jäi nende arv väike-seks kuni 19. saj. keskpaigani. Isegi 19. sajandi teisel poolel on meie ainukeseks allikaks selles suhtes üliõpilaste nimistu immatrikulatsiooni-raamatus, milles aga rahvust pole märgitud.

Otsustades ilmsete eesti nimede järgi (mis on kindlasti puudulik alus) kujuneb pilt aastatest 1860 - 1914 selliseks:

1860	5	1900	77
1870	11	1910	287
1880	41	1914	434 (= 18 % kogu üliõpilaskonnast)
1890	106		

Ainuke ajutine langus eesti üliõpilaste arvus ilmnes 1890-ndate aastate keskpaiku, pärast ülikooli venestamise hari-punkti ületamist. Nende valdav enamus pärines Lõuna-Eestist (tolleaegsest Liivimaa kubermangust): 1860 - 1900 - 87 %; 1914 - 75 %. Ainevaliku järgi jagunesid nad 1860-1900 nii:

arstiteadus	29 %	ajalugu-	
usuteadus	28	keeleteadus	9
rohuteadus	14	matemaatika-	
õigusteadus	12	füüsika	8.

20. sajandi algul oli arstiteadus jätkuvalt populaarne, kuna usuteaduse osa ainevalikul langes.

Tsaariajal polnud naistel ametlikult luba õppida ülikoolis. 1905.a. revolutsioonile järgnenud vabamal ajastul tohtisid naised õppida vabakuulajaina kahe aasta jooksul (1906 - 1908); pärast seda oli see neile jälle keelatud. 1908.a. aga avasid professorid M.I. Rostovtsev ja A.N. Jassinski erakursused, mis olid ülikooli tasemel ja peamiselt naistele. Neil kursustel õppis 1915. aastal 49 eesti naist.

*Kokkuvõtte ettekandest Tartu Instituudis (Toronto) 17. okt. 1982, mille pealkiri oli: *Tartu ülikooli osa eesti ühiskonnas ja kultuuris aastatel 1860 - 1914.*

Tartu ülikool polnud muidugi ainuke kõrgem õppeasutus, kus eestlasi õppis. 1860-ndaist aastaist alates leidis neid ka Riia Polütehnikumis ja 1880-ndaist peale Peterburi mitmes kõrgemas õppeasutuses. Eesti üliõpilaste arv kasvas eriti kiiresti 20. saj. algul: 1900 – 200; 1910 – 700; 1915 – 1000. Viimasest arvust moodustasid Tartus õppijad 47%, Peterburis – 31 ja Riias – 11%. Kui vaadelda ajavahemikku 1860 – 1914, oli Tartu osa eesti kõrgema hariduse keskusena selgesti domineeriv aastatel 1860 – 1890; pärast seda ilmneb teatud langus tema tähtsuses, tingituna teiste õppeasutuste kasvavast võistlusest.

Selle ajastu Tartu eesti üliõpilaste ja vilistlaste sotsiaalse päritolu kohta puuduvad süstemaatilised andmed. Kuna Eesti Üliõpilaste Seltsi liikmed moodustasid 60% eesti üliõpilaste arvust Tartus, võib biograafiliste andmete põhjal aastaist 1859 – 1905 nende kohta järeldada, et selle ajastu üliõpilased pärinesid valdavas osas maalt (üle 80%). Nende isadest olid pooled taluomanikud või rentnikud, 14% neist võis lugeda maaintelligentsi hulka ja 13% omas või rentis mõisaid või töötas mõisaametnikena. Seevastu leiab Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi kõigi eesti üliõpilaste ülevaade (hõlmab umbes 75% neist), et pooled õppijaist pärinesid linnadest; nende isad töötasid vabakutselistena, kaupmeestena, töölistena, valitsuse ametnikena jne. Huvitav on tähele panna, et 1913.a. on linna-päritoluga naisüliõpilased ülekaalus. Sellest võib järeldada, et maaperekonnad olid tagasihoidlikumad oma tütarde saatmisega linna kõrgetesse koolidesse.

Kas Tartu ülikooli lõpetanud eestlased tõusid sotsiaalselt kõrgemale? Mis määral leidsid nad teenistust oma õpitud erialal?

Ajavahemikus 1859 – 1905 leidis 55% EÜS-i vilistlastest kohad Eestis oma valitud erialal, 32% väljaspool Eestit ja 13% kas valis või pidi otsima mingi muu teenistuse. Kõige kergem oli Eestis leida oma erialale vastavat töökohta arstidel, advokaatidel ja teoloogidel, raskem oli neil, kelle peaalad olid filosoofiateaduskonnast. On silmator-kav, et 1915.a. elas 40% ülikooli lõpetanud eestlastest väljaspool Eestit. Vastav arv Tartus lõpetanute kohta on

28%. Järelikult on Tartu ülikoolil tähtis osa eesti intelligentsi kodumaal hoidmise suhtes.

Mis määral peegeldasid eesti üliõpilased Tartus eesti ühiskonna kui terviku kultuurilist ja poliitilist arengut ja mis määral nad olid sellest isoleeritud?

Tartu eesti üliõpilaste ideoloogilist arengut võime jagada kolme suuremasse perioodi: I – 1860-95; II – 1895-1905; III – 1905-1914. Esimese perioodi kestel olid eesti üliõpilased võrdlemisi isoleeritud avalikust elust. Selle ajastu ainuke eesti üliõpilaste organisatsioon, EÜS (kuhu kuulus üle poole eesti üliõpilaskonnast), järgis Jakob Hurda mõõdukat rahvuslust. Samal ajal olid baltisaksa kultuurilised ja sotsiaalsed eeskujud Tartus jätkuvalt kaunis võimsad. Väga kasinad on andmed eesti üliõpilastest, kes ei astunud EÜS-i liikmeks või kes ühinesid saksa üliõpilaste organisatsioonidega.

Venestamine, mis kulmineerus a. 1895, oli tähtsaks pöördepunktiks ülikooli ajaloos. Kogu õpetamine (välja arvatud teoloogia) toimus nüüd vene keeles ja üliõpilaskonna ning õppejõudude koosseis muutus dramaatiliselt. Mõne aasta pärast oli mõlemas osas enamus venelastel. Venestamine tähendas baltisaksa kultuurilise hegemoonia murdmist, uus üliõpilaskond oli sotsiaalselt palju mitmekesisem ja poliitiliselt radikaalne. Niisuguses olukorras radikaliseerus osa eesti üliõpilaskonnast, eriti „jaaksonlased“, kes keeldusid EÜS-i astumast, aga ei suutnud saavutada luba uue organisatsiooni asutamiseks. Samal ajal hakkas EÜS eemalduma baltisaksa eeskujudest, keeldudes ühtlasi mängimast poliitilist rolli ühiskonnas.

1905.a. revolutsiooni ajal püstitas eesti rahvas uusi kaugleulatuvaid eesmärke: autonoomia ja demokratiseerimine. 1905.a. järgnenud ajastu oli vabama õhkkonnaga kogu Vene impeeriumis, kuigi revolutsioon ise ei toonud mingeid suuri poliitilisi muutusi. Aastail 1906-1913 asutati viis uut eesti üliõpilaste organisatsiooni: kolm korporatsiooni (Fraternitas Estica 1907, Sakala 1909 ja Ugala 1913) ja kaks seltsi (Ühendus 1906 ja Eesti Naisüliõpilaste Selts 1911). Tartu eesti üliõpilaste vaated mitmekesisustusid järjest ja kõik rühmad, kaasa arvatud EÜS, hakkasid aktiivsemalt osa võtma ühiskonna kultuurilisest ja poliitilisest elust.

Mis osa etendasid Tartu eesti üliõpilased areneva eesti intelligentsi seas?

See osa oli kaunis vähene 1860-ndail ja 1870-ndail aastail, tingitud peamiselt eesti üliõpilaste vähesusest. Maaharitud, eriti kooliõpetajad, moodustasid neil aastail intelligentsi pearühma. Intelligentsi koosseis hakkas aga muutuma, kui järgmisil aastakümneil eestluse osa Tartus kasvas ja valmiv eesti kultuuriliikumine nõudis ikka enam arenenumat juhtkonda. On õpetlik võrrelda tähtsamate eesti ajalehtede toimetajate hariduslikku tagapõhja kahel astmel: a. 1860 polnud ei Jannsenil (*Eesti Postimees*) ega Jakobsonil (*Sakala*) ülikooliharidust. Seevastu olid a. 1905 kaks toimetajat Tartu ülikooli õigusteaduskonna lõpetanud: Tõnisson (*Postimees*) ja Päts (*Teataja*), kuna kolmas, *Uudiste* toimetaja Speek, oli käinud ülikoolis vabakuulajana.

19. sajandi teisel poolel etendas Tartu ülikool kaudselt päris tähtsat osa eesti kultuuri arenemises. Õpetatud Eesti Selts, mille ülesandeks oli eesti rahva ajaloo, keele ja kirjanduse uurimine ning rahva haridusliku taseme tõstmine, oli küll asutatud Tartu ülikooli toetusel 1838.a. ÕES avaldas eesti keeles aabitsaid, kalendreid, õpetlikku kirjandust ja eepose *Kalevipoeg*. Kahjuks langes ÕES-i huvi eesti kultuuri vastu 1860-ndate aastate algul ning jäi madalseisu kuni Eesti iseseisvuse alguseni.

Pole kindlasti mitte juhus, et rahvusliku ärkamisaja kõige tähtsamad sündmused toimusid Tartus ja et ülikooli lõpetanud eestlased etendasid neis juhtivat osa. Näiteks: Vanemuise Selts korraldas kaks esimest üldlaulupidu, lavastas esimese algupärase eesti näidendi ja asutas hiljem esimese kutselise eesti teatri; Eesti Aleksandrikooli liikumine taotles emakeelse keskkooli loomist ja tõmbas kaasa oma tegevusse enamiku Eesti kihelkondi; Eesti Kirjameeste Selts edendas eestikeelset õppekirjandust, uuris ja arendas eesti keelt ning korjas eesti rahva vanavara. Hilisemast ajast võiks mainida Eesti Kirjanduse Seltsi, mida juhtisid peaaegu täielikult Tartu ülikooli kasvandikud ja mis asutas esimese teadusliku eesti kultuuri ajakirja — *Eesti Kirjandus* (a. 1906).

On silmatorkav, et kõik need olid eraasutused, mis noil aastail aitasid kaasa eesti kultuuri arendamisele. Ametlikult

Arvo
Posti

Õpin praegu arstiteadust ühes Lääne ülikoolis, kuid alles mõni aasta tagasi õppisin rohuteadust Tartus. Arvan, et üldsust huvitab rohkem arstiteadus, missuguselt alalt mul oli Tartus hulk sõpru, nii et saan võrrelda. Seda on minult tihti palutud suusõnal teha, nüüd teen siis sama kirjalikult.

Minu õppimise ajal Tartus hakkasid kiiresti kaduma sealse endise üliõpilaselu traditsioonid. Keelati ära rongkäigud tõrvikutega üliõpilaspäevadel, spontaanne luuletuste esitamine ja laulmine vanas üliõpilaskohvikus. Uue korra kohaselt tuli ülikoolile kuuluvais ruumes planeeritava puhkeõhtu kava ja selle „eesmärk“ eelnevalt kooskõlastada partei- ja komso-moliorganisatsiooniga.

Arstiteaduskonna viiekorruseline ühiselamu Leningradi maanteel oli krooniliselt „ülerahvastatud“. Peaaegu igas toas (ca. 18 m²) elas neli noort. Mõned pidasid ka nn. „partisane“, s.o. kursusekaaslasi või sõpru, kes ei olnud mingil põhjusel ühiselamus üldse kohta saanud või olid selle mõne „patu“ pärast kaotanud. Viimastele korraldas ühiselamu administratsi-

→ →

oli ülikoolil vähe huvi eesti kultuuri vastu. Tõsi küll, juba 1803.a. asutati eesti keele lektoraat, aga seal õpetati peamiselt mitte-eestlasi, kes valmistusid pastoreiks, arstideks ja ametimeesteks Eestis. Kuigi viis eestlast (Dietrich Jürgenson, Friedrich Robert Faehlmann, Mihkel Weske, Karl August Hermann ja Jaan Jõgever) õpetasid lektoritena selles ametis, ebaõnnestusid kõik katsed (alates a. 1878) asutada eesti keele professuuri. Peale eesti keele lektorite oli enne a. 1914 ainult kaks eestlast Tartu ülikooli õppejõudude nimestikus: Aleksander Paldrock (1904) ja Heinrich Koppel (1905), mõlemad eradotsendid arstiteaduskonnas.

Kokkuvõttes võib öelda, et Tartu ülikool oli tähtis tegur eestlaste sotsiaalses mobiilsuses ülespoole, aidates ühtlasi haritud eestlastel kodumaale jääda. Ülikool arendas eesti intelligentsi ja tõstis selle hariduslikku taset, eriti kahel viimasel dekaadil enne Esimest maailmasõda. Tartu ülikooli *ametlik* osa eesti kultuuri arengus sel ajastul oli väike, aga ülikooli-miljöö ning eesti vilistlased ja üliõpilased aitasid Tartust kujundada kõige tähtsama eesti kultuuri keskuse kuni iseseisvuse lõpuni.

oon vahetevahel öisel ajal haaranguid ja kui juhtuti võõrast toast leidma, siis võis kogu tubakond koha internaadis kaotada. Vabalt ja täiskõhuga elasid meie lutikad, keda küll pidevalt tõrjuti nii elanike kui ka administratsiooni poolt. Tõele au andes ei olnud üür selle elamu eest kallis – kaks rubla kuus.

Olgugi et Tartus oli kinosid, teater ja raamatukogu, oli meie kõige tavalisemaks ajaveetmise vormiks kollektiivne istumine ühiselamu köögis või teineteise juures külas tubades. Inimene vajab kontakte, teiste toetust, kinnitust oma tunnete ja mõtetele. Ja seda ei keelanud keegi kellelegi, sellest elati. Ühe sõnaga: vaatamata sellele et elasime kitsalt igas mõttes ja küllaliski rõõmututes tingimustes, olid suhted inimeste vahel heatahtlikud ja sõbralikud. Kahjuks ei ole see iga kord nii minu praeguses ülikoolis, kus peamiseks „liikumapanevaks“ jõuks on konkurents.

Arsti kutse tänases Eestis ei anna ei raha ega positsiooni ühiskonnas. Sellepärast ei ole ime, et sealsete üliõpilaste ja arstide hulgas kohtab tihedamini kui Läänes idealiste, neid, kes on valinud selle kutse soovist abistada inimest.

Mis puutub õppesüsteemi, siis see on Tartu ülikooli arstiteaduskonnas samasugune kui kõigis N.Liidu vastavates teaduskondades. Isiklikult minule oli kõige tüütavamaks lõputu „ühiskondlike“ ainete rodu: kommunistliku partei ajalugu, poliitökonoomia, dialektiline ja ajalooline materialism, teaduslik ateism jne, ained, mil ei ole midagi ühist meditsiiniga, veel vähem rohuteadusega. Sõjaline õppus kuulus ka sunduslike ainete hulka ja selleks oli ette nähtud küllaliski palju aega. Arstiteaduskonna lõpetajaile (ka naistele) omistatakse noorema ohvitseri kraad.

Eesti haiglates praktilalolevad üliõpilased tundsid end seal alati ainult õpilastena. Siin Läänes tuleb neil teinekord täita haiglapersonali ülesandeid ja teha arstide eest nende kontoritööd.

Kui küsimusele, mis on tulevase arsti jaoks parem või kasulik üldse on võimalik vastata, siis sellest saaks omaette pikk jutt. Ise ma tunnen vahel puudust laialt,

üldistavalt mõtlevast õpetajast, murelikust, igal sammul raskustega võitlevast praeguse Eesti arstist. Mõnikord mõtlen, et kõrgelearenenud meditsiinitehnika ja uhked hiiglkombinaadid-haiglad on viinud arsti haige inimese juurest kaugemale kui ta seda on kunagi varem olnud.

Tartu ülikoolis toimub õpilaste teadmiste kontrollimine suuliste eksamite teel, minu praeguses õppeasutuses tuntakse aga ainult kirjalikke eksameid. Arvan, et suuline eksam annab õppejõule võimaluse saada ülevaadet õpilase iseseisva mõtlemise ja üldistamise võimest. Teisest küljest vaadatuna aga annab kirjaline eksam võimaluse haarta võrreldamatult enam küsimusi ja eriti pisiasju.

Välismaiseid eriala raamatuid ja ajakirju kasutasid Tartus ainult loetud üliõpilased. See oli tingitud nõrgast võõrkeelte oskusest ja ka sellest, et keegi meilt seda kunagi ei nõudnud. Küll aga kasutasid kahtlemata mõned õppejõud välismaist kirjandust. Üliõpilased kasutasid põhiliselt loengulist materjali, venekeelseid õpikuid ja ülikooli kompendiume. Viimastel aastatel hakkas eesti keeles ilmuma arstiteaduslik sari *Scripta medicorum*. Raamatuid laenutasime ülikooli raamatukogust niikauaks kui neid vaja läks.

Lõpetuseks tahaksin öelda, et võrrelda õppimist ja õpetamist Tartus ja Läänes on väga raske, niisama raske (kui mitte öelda: võimatu) nagu võrrelda tänapäeva Eesti sajatahulist rasket elu läänemaailma ratsionaalse ja mugava eluga.

Üchs Luggo Rozi=kunningast Gustaw Adolfist,
 temmast seätud Academiast
 ja selle Bibliotekist tännapäwani

Kirjotanud Raimundus Caraparensis,
 auch Birke genannt

Se Gustaw Teine Adolf olli Rozi=kunningas
 Ja kõrgest wägga au sehs köick Ristirachwa Maas.
 Temma andis sedda seädust Nürnbergi linna ehs,
 Et tarckauust Kunsti Teadwust saks kätte iggames.

Temma teggi Tarpto=Linna sedda Academiast,
 Kus lubba olli minna echk ollex Sax wõi sandt.
 Se kül nüid ni ei tulnud se polle Temma Süid
 Se ikka ni on ollud ni enne kud ka nüid:
 Et Kunningas kül kässip ja wöttab techa Healt
 Agga Ammet=seisus wässip ep ligo Paickast tealt
 Wõi Taggaspiddi lächab ja huckab koggoni
 Ja tüchja Waiwa nähab ninck teb köick wöriti.

Kuy sedda kallist asja Ta olli Jonde ahnd
 Ta on sihs warsti ärra sest Södda=Lagrist sand
 Ja Surma kätte langend Lützeni linna al
 Ja Surmas ärrakangend Hing läinud taewa tal
 Sis Wallensteini Ritrid Temma ülle söitsiwad
 Agga Temma Regimendid sedda Taplust wöitsiwad.

Et ärramaetud olli se wäggew Kunningas
 Nüid peagi kätte tulli Nut Academiast
 Ep enam kange Kässi se ülle walwanud
 Kül wainlased on hästi ka tedda salwanud:
 Ei Tibo lechwitada Ei Jalgo alla sahnd
 Temma wöitles Walgust näitas — Ja waus wasta Mad ...

Kuay hulcka Ahsta pärrast sai Academia
 Üchest uest Keisri-Herrast omma ue Ello=A
 Ücht põllenud ja wanna ja raisus Kirrickut
 Mes laggonud ja kolle kud Taewast põllatud, –
 Sai Academicalle ni pärris kinckitud
 Et ollex kuhho panda temmal omma Ramatud
 Neid olli Essiotsa ni mönni Tuchat wist

Neid olli Essiotsa ni mönni Tuchat wist
 Ex nendega ka tulli ommajaggo teggemist
 Kuay Ahstad eddenesid neid icka enam sai
 Et Mürid rebbenesid ja Lagged nörgaks jäid
 (Ned Lagged olli pannud üchs ossaw Architect
 Se Kirrick kohhendadda Se olli ta Proiect
 Kül panti wasto Tallad aga wäche möus Se
 Suhr Raskus tückis alla ninck Immet jo ei te, –

Sihs olli kegi näinudt selle hirmsa Unne=nä
 Et olli Macaläinudt se Maia üllepäh
 Ja ollid alla jänud kes wannad, nored wehl
 Üchs einsam Küwi=hunick seal röchus nende pähl.

Ja ollid ülle Reichi sihs tulnud Kaewajad
 Ninck leidnud üche Neitzi kes ellas Waewaga
 Temma ütles nõnda weidi ja nõdra Heale kaas
 „Ma Fondi=Rawmi peitnud ücht kotti Saiaga ...”
 (Agga ärrakeldud olli seal Paickas igga söchk
 Sest Hallitaus wöis töusta Echk mönni mugi Nöhk.)
 Sel Neitzil andex anti Se muido raske Path
 Tedda Surmo=aeda kanti Temma Hawal seisis Wacht.

Mis inne illos Assi et se köick Unni old
 Mes Unnes ettetulnud ep sedda pole old
 Las Mürid packatawad ei katke Paickast ned
 Neid mitto=sadda Ahstadt on katsond Tuled Wehd

Ja ammu=aega kuldub se armas Lubbadus
 Et köicki Ramatulle sab walmis Tubba uhs
 Commission jo istub ja Palle=higgiga
 Teb töhd ja wälja arwab ja mötleb wäggewast
 Echk einsam Assi pudo mis Idealist jähb
 On mönni Alkiri wehl Aufbau sihs käima läb
 Ei olle jo ka Aega on Materiali-Bas
 Se Kallal näeme Waewa Waim otab Taggalas.

Kolm sadda ja wihs kümmet on warssi möda läind
 Sest Ahst kuy Gustaw Adolf on omma Surma näind
 Mes Jaggo olli Temmal Kulturi=luggo sehs
 Wai ainuldt Poick ta emmal ja omma Naese Mehs?
 Ma sedda wälja sannan mis isse arwan ma
 Ja Wastautust ka kannan kuy miskit wallest sab:

Mu seas Ta sedda *) teggi sest Mötteid täis Ta Pea
 Temma Rigi ülle näggi mis sandt on seal woi hea
 Ta köicki Rigi pöchi se Södda, Södda (Krieg)
 Temma Ello happox teggi (Temma söddis et jo Lig)
 Egga Kunningas ja Weri ei anna lahhuta ...
 Temma agga armas olli omma paxo Köchoga
 Et nenda holetumalt käis ümber Rahhaga:
 Sa mötle isse järgi Suhr=ttycken mis Temma sahx
 Kui üchsnes ärrajätax sedda Academiats

Üchs Düsenflugzeug maxxab ...
 Agga löpegu se Jut
 Kuy ta wehl ennast kestab
 Sihs alles jäb üchs Nut.

Kuy löppox pärris walmis on meie Maia uhs
 Kus Ramatud köick hingwadt kud Leiwadt Achjo=sus
 Ja Kodda echitawad Sur=Mehste Bild portreed
 Ja Kujod kechitawad end Waatja Pilcko ehs, —
 Sihs köicki nende Parwes kes terwe Ello=A
 On Ramatute=Armos kuy Unnes möda sahd —
 Ni pärris Seina weres ühhe Warjo=kohha sehs
 Las seisap ka üx Moögaga ja Rawast Särckis Mehs
 Temma wähe Waewa näggi üchs einsam Sulle=Jon
 Agga mönnel tännapawal ka segi raske on.

---

*) Academiats

RAMETU Kõrgemale Ülemale

a v a l d u s

ehk küll ei ole teada, kas just
Teil oli ikka tõsi taga, kui Te kuulutasite neist vaba koha asjust?

Vott, mina olen sündinud võitluseks ja tööks – ja seda igal ajal.
Ning igal ajal olen olnud oma vaenlastega vägagi, nii õelda, heal ajal.
Mul pole üldse mingit põhjust oma elu ega olme üle ohata,
sest mul on saam ja auto – saaksin väga hästi läbi ilma Teie kohata.
Kuid seda au ehk slaavat on mul veidi vähevõitu elu antud faasil –
ja nii siis mõtlesin, et võiks ju võtta selle koha kohakaaslusbaasil.
Eks muidugi, ma arvan, et see Teie toimetajapalk on karmis pisik' –
sest muidu oleks Teil seal ammu juba oma vastav isik.

Mind kisub aga sinna kutsumus: mul tuleb huumori eest võidelda,
mul tuleb ilma parandada, tuleb igasugu paharette sõidelda.
Ja kui ma juba peale hakkari, siis ma lõõn kui vene soldat – vapralt!
Teen kõik, mis käsib Ülemus, loen täpselt maha iga sõna tema papralt.
Ja võtan kohe ette juba lisakohustuse: iga viimane kui nali tuleb vahva
nii, et ei maksa kartagi, et see ei ajaks naerma palju alla poole rahva.
Kõik, mida pakun eestrisse – see on i-de-o-loogiliselt väga klaar:
ei mingit nalja nalja pärast, narr purr narr või n'art pour n'art!
Kõik naljapalad kombineerin kongresside otsustuste helges valguses,
mu lamp ei aja suitsu saate lõpus ega alguses.
Sest kongresse ei ole peetud vähe, otsuseid on tehtud palju –
ja nende pimestavas valguses ei saagi teha pahu nalju.

Ei hakka iial kirbule mavõtma mõnda natukegi tähtsat venda –
misjaaks? need seltsimehed tühja nalja pärast ju ei lenda.
Või, kas on siin maailmas vähe pisikesi putukaid,
kellest võib kokku kirjutada terve sarja naljajutukaid?
Pisidirektor, toruluksepp, traktorist – need jäävad kõik programmi,
kuid prokuröör ja tsensor ainult sedavõrd, kui asi puutub onu Sam'i.

Toon seljatäite kaupja vanu nalju vennasrahva kullanaljafondist
ja eriti markantseid väljasureva imperialismi tondist...
Ma usun, kallid Ülemus, et küllap Teiegi vist tõesti tahaks,
et teeme selle kullatolmu, kas või naljapärast, vene rahaks.
Seejuures me ei luba enestele mingit kuud kui sotsialistlikku satiiri,
mis mitte mingis mõttes mitte kunagi ei lähe üle piiri.
Ei kohtle meie publikut kui plikat, kes su käes peab kilkama,
seepärast iga nalja sekka segan üks marksismigi paar tilka ma...

Kui viimaks kitsas käes ja päris vene nalju pole enam leida,
siis võime valgevene följetonid eesti keelde ümber treida.
Ja kui kord seegi tagavara pillatud meil eestrisse ehk tuielde,
siis jääb veel ammendamatult rikas pajuvenelaste pulliluuile.
Nüisugune siis on üldjoontes minu X Viisaastaku perssepektiiv:
sit sibi terra levis! ehk maakeeles: olgu talle kerge eetri liiv...

Ma teeksin nii, kui teie seni: mitte iial mitte ühtegi reformi!
siis pole Meelejahutaja klaasis karta vahtu ega tormi.

Post scriptum: haridust mul on, kuid koolis käia küll ei saanud aega
ja sellest hoolimata oskan iga lipsu viia kokkukõlla särgikraega,
ja üldse, nagu näete, on mul niivõrd hea karakteristika,
et julgen loota, Ülemus, Te võtate mind vist ikka?

- 19 W.M. Laanemäe, *Prantsuse Suure Ooperi algaastad*. Montréali Eesti akadeemiliste organisatsioonide I auhinnatöö 1978.
- 20 A. von zur Mühlen'i kiri, *Estonia 1821-1971*. Marburg 1971, lk. 38.
- 21 H. Mürk, kirjutis korp. *Fraternitas Estica* 75 a. juubeliks väljaantava albumi jaoks.
- 22 G. Ney, *Das Baltikum gehört zum Westen*. - AB III, lk. 9.
- 23 -----, *Das Hochschulwesen in Estland*. - AB III, lk. 35.
- 24 E. Oissar, *F.M. Klinger ja teatri keelustamine Tartus 19. sajandi esimesel poolel*. - TÜAK I, lk. 60.
- 25 C.N. Parkinson, *Plants and Plans or the Administrative Block*. - *Parkinson's Law*, Boston 1957.
- 26 N. Raid, *Vana ülikoolimaja Suurturu ääres*. - TÜAK I, lk. 79.
- 27 T.U. Raun, *The Estonians. - Russification in the Baltic Provinces and Finland, 1855-1914*, Princeton 1981, lk. 287.
- 28 -----, kirjutis käesolevas *Aja Kirjas*.
- 29 E.V. Saks, *Kreutzwaldi üliõpilasaastad Tartus*. - Tm 1969, lk. 113 (= nr. 16 tõlge).
- 30 -----, *Akadeemiline Tartu 1826-33*. - Tm 1969, lk. 222 (=nr. 33 tõlge).
- 31 H. Salu, *Postihobustel Jõhvist Rooma*. Lund 1974.
- 32 G. Schaefer-Rolfs ja O. Scheunemann (koost.), *Handbuch des Kössener Corpsstudenten*, 5. väljaanne. Bochum 1965.
- 33 G. von Schultz'i kiri, *Estonia 1821-1971*. Marburg 1971, lk. 27.
- 34 H. Seesemann, *Aus der Frühzeit der Universität Dorpat*. - JBD XXV.
- 35 H. Semel, *Die Universität Dorpat (1802-1918). Skizzen zu ihrer Geschichte von Lehrern und ehemaligen Schülern*. Tartu 1918.
- 36 J.L. Talmon, *Romanticism and Revolt*. London 1967.
- 37 V. Tamme, *Professorite Instituut Tartu ülikooli juures*. - TÜAK VII.
- 38 A.F. von Taube, *Estonia 1821-1971*. Marburg 1971, lk. 9.
- 39 -----, *K.E. von Baer - ein Weltweiser aus Estland*. - JBD XXV, lk. 42.
- 40 E.C. Thaden, *The Russian Government. - Russification in the Baltic Provinces and Finland, 1855-1914*, Princeton 1981, lk. 15.
- 41 V. Tilk, isiklike mälestusi Tartu ülikoolist.
- 42 A.E. Wirma, *Tartu ülikooli ja üliõpilaste liitumised. - Eesti Üliõpilaste Selts 1870-1970 (E.U.S. Album XV)*, lk. 199.
- 43 M. Wischnitzer, *Die Universität Göttingen und die Entwicklung der liberalen Ideen in Russland im ersten Viertel der 19. Jahrhunderts*. Berlin 1902.

Ilmunud
huvitavat

Alma Mater Tartuensis. Tartu Riiklik Ülikool 1632 - 1982. (Album.) ER, Tallinn 1982:224. Tr. 30 000, rbl. 9.90.

Eesti esiajalugu. L. Jaanits, S. Laul, V. Lõugas, E. Tõnisson. ER, Tallinn-1982:464. Tr. 20 000, kt. rbl. 6.50.

Journal of baltic studies. Vol. XI/4, Winter 1980. E. Järvesoo, *Early Agricultural Education at Tartu University* (341-55); Vol. XII/1, Spring 1981. R. Taagepera, *Baltic Population Changes, 1950-1980* (35-57); Vol. XII/2, Summer 1981. Toivo U. Raun, *Estonian Literature, 1872-1914; A Source for Social History?* (120-27); Vol. XII/3, Fall 1981. Special number: *Baltic reflections of world issues.* Vol. XII/4, Winter 1981. M. Valgemäe, *Drama as an Art Form: Four Critical Approaches* (333-39); Hilja Kukk, *The Failure of Iudenich's Northwestern Army in 1919: A dissenting White Russian View* (362-83).

Aili Helm, *Vägivallamaa.* Romaan. EKKo, Lund 1982:198. Br. U/C\$ 12.-

Jaan Kaplinski, *Olemisen avara hiljaisuus.* Esseitä ihmisestä, luonnosta, runoudesta. Valik. ja suom. Juhani Salokannel. Delfiinikirjat. Otava, Helsinki 1982:228, br. mk. 48.-

Jaan Kaplinski, *Raske on kergeks saada.* ER, Tallinn 1982:48. Tr. 5000, br. 20 kop.

Hando Runnel, *Punaste õhtute purpur.* ER, Tallinn 1982:104. Tr. 10 000, kt. 60 kop.

Tartu ülikooli ajalugu I, 1632-1798. Koost. H. Piirimäe. Valgus, Tallinn 1982:320. Tr. 30 000, kt. rbl. 2.50. — *II, 1798-1918.* Koost. K. Siilivask. ER, Tallinn 1982:432. Kt. rbl. 3.40. — *III, 1918-1982.* Koost. K. Siilivask ja Hillar Palamets. ER, Tallinn 1982:496. Kt. rbl. 3.40.

Arthur Vööbus, *The University of Tartu. Rôle and Accomplishment.* (Studies in the History of the Estonian People, Vol. VIII; PETSE 37; vrd. AK 28:54) ETSE, Stockholm 1982:170. Kt. C\$ 29.-

1983

20. - 28.

augustini,

Kotkajärvel

peateema: iseseisvuse

sünd, enne ja nüüd